

Univerzita Karlova

Fakulta filozofická

Ústav filosofie a religionistiky

Diplomová práce

Filosofické zdůvodnění lidských práv:

Komárková – Trojan – Hejdánek

Bc. Tereza Hančarová

Vedoucí práce:

Bc. Matej Cívik, M.A., Ph.D.

Katedra filosofie

Univerzita Pardubice

Praha 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 2020

.....

Obrovské poděkování patří Bc. Mateji Cívikovi, M.A., Ph.D. za odborné vedení mé práce a hlavně za trpělivost a ochotu.

Děkuji také své rodině za veškerou podporu během celého studia.

Abstrakt

Tématem této diplomové práce je prozkoumání problematiky zdůvodnění lidských práv z pohledu tří českých myslitelů: Boženy Komárkové, Jakuba S. Trojana a Ladislava Hejdánka.

Práce se nejprve zaměřuje na výklad konceptů ideje lidských práv a jejího zdůvodnění jmenovaných myslitelů; zatímco Komárková a Trojan zvolili teologický přístup, Hejdánek dal přednost způsobu čistě filosofickému. V souvislosti s jejich odlišnými názory se v průběhu práce nabídlo hned několik otázek: Nakolik ovlivnilo křesťanství lidská práva? Jsou lidská práva přirozené povahy? Jaké a jak moc úzké je propojení termínů, jako jsou lidská práva, svoboda, pravda, spravedlnost a zodpovědnost?

Odpovědi na tyto otázky pocházejí především z porovnání koncepcí jmenovaných myslitelů. Ačkoli každý z nich zvolil odlišný přístup a zastával jiná přesvědčení, v odpovědích na předložené otázky se víceméně shodují. Například všichni tři myslitelé se shodli v myšlence, že křesťanství představuje neoddělitelnou součást vzniku a vývoje ideje lidských práv. Stejným způsobem se všichni jmenovaní shodli na kritickém postoji vůči přirozeným právům – i když každého k tomuto závěru vedly jiné úvahy.

Zvláštní pozornost je věnovaná tomu, jakým způsobem daní autoři uchopili pojetí pravdy a jak ji zahrnuli do svých pojetí ideje lidských práv a jejího ospravedlnění. Mezi jejich definicemi panuje určitá paralela, a není tudíž překvapivé, že se ve výsledku došli k tvrzení, že pravda představuje jeden z nejdůležitějších pilířů základních lidských práv.

Klíčová slova: Lidská práva, křesťanství, pravda, přirozená práva, univerzalita, svoboda

Abstract

The topic of this thesis is an examination of the issue of the justification of human rights from the perspective of three Czech thinkers: Božena Komárková, Jakub S. Trojan and Ladislav Hejdánek. While Komárková and Trojan choose a theological approach, Hejdánek prefers a purely philosophical method. With regards to their differing perspectives, the thesis asks several key questions: To what extent did Christianity affect human rights? Are human rights natural? How and how narrow is the interconnection between the conceptions of human rights, freedom, truth, justice and responsibility?

The answers to these questions come mainly from a comparison of the concepts of the chosen thinkers. Although each of them chose a different method and held different views, they, interestingly, more or less agree in their answers to the questions asked. All three thinkers agreed that Christianity is an integral part of the origin and the development of the idea of human rights. In the same way, they all agreed on a critical attitude towards natural rights – although different considerations led them to this conclusion.

Special attention is dedicated to how the given authors understood the concept of truth and how they included it in their conceptions of human rights and their justification. There is a parallel between their definitions, so it is not surprising that, as a result, they all argued that truth is one of the most important pillars of fundamental human rights.

Key words: Human rights, Christianity, truth, natural rights, universality, freedom

Obsah

ÚVOD	7
1. BOŽENA KOMÁRKOVÁ: KŘESŤANSKÉ KOŘENY LIDSKÝCH PRÁV	11
1.1 KOMÁRKOVÁ, JELLINEK A FRANCOUZSKÁ DEKLARACE.....	12
1.2 TRANSCENDENCE	14
1.3 SEKULARISMUS?.....	22
2. JAKUB SCHWARZ TROJAN: NEPŘIROZENOST LIDSKÝCH PRÁV	24
2.1 ZÁKLADNÍ PODNĚTY IDEJE LIDSKÝCH PRÁV.....	25
2.2 POJETÍ PRAVDY.....	30
2.3 SVOBODA A SPRAVEDLNOST	33
2.4 NAPROSTÁ ROVNOST MEZI VŠEMI JEDINCI?	36
3. LADISLAV HEJDÁNEK: LIDSKÁ PRÁVA Z POHLEDU FILOSOFA	39
3.1 PŘIROZENÁ PRÁVA?.....	40
3.2 LIDSKÁ PRÁVA A POJETÍ PRAVDY.....	42
3.3 SVOBODA A ODPOVĚDNOST	47
3.4 VŠICHNI LIDÉ JSOU VYCHOVÁVÁNI KE SVOBODĚ?	51
4. DO JAKÉ MÍRY...	54
4.1 ... KŘESŤANSTVÍ OVLIVNILO LIDSKÁ PRÁVA?	54
4.2 ... JSOU LIDSKÁ PRÁVA PŘIROZENÁ?.....	58
4.3 ... JE V LIDSKÝCH PRÁVECH ZÁSADNÍ POJETÍ „PRAVDY“?	63
4.4 ... JSOU LIDSKÁ PRÁVA PROPOJENA SE SPRAVEDLNOSTÍ A ODPOVĚDNOSTÍ?	66
ZÁVĚR	70
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	72

Úvod

Dnes jako společnost věříme, že základní lidská práva a svobody náleží naprosto každému člověku – neměl by být nikdo, kdo by nám je upíral.

Přesto v průběhu let nastaly mnohé situace, kdy tomu právě tak bylo. Nemyslím tím jenom známé případy devatenáctého a dvacátého století – myslím tím i ty naprosto a úplně všední, z každodenního života běžného jedince. Neboť i dnes, v jednadvacátém století, nastávají chvíle, kdy se někteří jedinci k druhým chovají, jako kdyby žádná taková práva nic neznamenal, jako by snad ani neexistovala. A jedinec se proto dostává do situace, kdy se musí bránit a upozorňovat na to, že tato základní lidská práva existují a že na ně má nárok i on – stejně jako naprosto všichni kolem něj. Nezáleží zde na tom, jestli je tomuto člověku pět let, dvacet nebo šedesát. Nezáleží na tom, jestli chodí do školy nebo už je v důchodu. Protože lidská práva jsou nezávislá na postavení, věku, apod. Každý má právo na život. Právo na ochranu zdraví. Na vzdělání. A na mnoho dalšího.

Důvod, proč jsem si vybrala za téma své diplomové práce zdůvodnění lidských práv, je proto prostý: zjistit, co vede k myšlence, že lidská práva náleží všem. Jak pevné jsou argumenty, na kterých tato myšlenka stojí. A jestli je skutečně možné, aby lidská práva skutečně ve své nejpodstatnější části náležela všem jedincům bez výjimek, nebo jestli skončí jenom u toho, že lidská práva „by měla“ náležet – v teoretickém ohledu – všem. A, jak trefně poznamenala v předmluvě svého spisu *Původ a význam lidských práv* Božena Komárková, zda „jsou lidská práva trvalým ziskem dějinného vývoje, nebo náleží jen omezené kulturní epoše a zaniknou zároveň s ní?“¹

K tomu, abych tento problém rozebrala, je ale nutné se ptát ne po lidských právech známých v dnešní podobě, ale po jejich počátku – což znamená ptát se po jejich ideji; Jakub S. Trojan označil tuto ideu jako „pracovní označení myšlenkového zaměření, jako nasměrovaný program reflexe, kterou chci podniknout, v naší souvislosti ve vztahu k problematice lidských práv.“²

¹ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, s. 14.

² TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*. Praha: Oikoymenth, 2002, s. 46.

Idea lidských práv se rozvinula zejména po evropském a americkém kontinentu; právě zde byly nejméně formulované snahy o zodpovězení otázky jejího zdůvodnění. Způsobů, jakými můžeme tato základní práva ospravedlnit, je hned několik: politický, kulturní, biologický či instrumentální, apod. Pro tuto diplomovou práci jsou však podstatné odpovědi dvojího původu: první měly povahu náboženskou, druhé filosofickou.

Stručně řečeno, hlavní myšlenka křesťanské víry, ve které můžeme vidět podnět a podporu ideje lidských práv, spočívá v tom, že mezi každým člověkem a Bohem je určitý, bezprostřední vztah. K tomuto vztahu je člověkem veden svou podstatou, lidstvím. A to je důvod, proč nesmí být žádný člověk chápán jen jako nástroj, prostředek k naplnění našich cílů a potřeb.

Základní myšlenka křesťanství se dá formulovat v jazyku lidských práv, podle kterých je třeba druhé v jejich důstojnosti respektovat. Jde o to, že Bůh je ve všech ohledech spravedlivý – ve smyslu dobré chválí a odměňuje, zatímco ty špatné stihne trest. A tato myšlenka (společně s naší úctou a láskou k Bohu) nás vede k tomu, abychom druhé bytosti jako takové respektovali. To v podstatě znamená, že lidská práva jsou zde zdůvodněna z jedné strany vztahem k našemu stvořiteli, ze strany druhé budoucími postihy při jejich nedodržování.

Pokud jde o zdůvodnění lidských práv na filosofickém základě, tento způsob v sobě nezahrnuje víru v žádnou vyšší entitu, neboť je v podstatě postavený na racionálních argumentech (jsou zde sice jisté výjimky, které se opírají o víru v Boha – v těchto případech se však jedná o rozumem poznáný objekt). Úkolem takovýchto teorií je obhájit ideu lidských práv poukázáním na přirozenost člověka.

Cílem diplomové práce je prozkoumat pojetí lidských práv a problematiku jejich zdůvodnění z pohledu následujících českých myslitelů: Boženy Komárkové, Jakuba S. Trojana a Ladislava Hejdánka. Dalším cílem je porovnat jejich názory a ukázat, v čem se mezi sebou jmenovaní myslitelé shodují nebo rozcházejí. To samozřejmě závisí na tom, jakým způsobem se k ideji lidských práv stavěli; konkrétně se jedná o pojetí historicko-teologické, jak jej ve

svých spisech představila Božena Komárková, s pojetím filosofickým, které zastával Ladislav Hejdánek.

První kapitola diplomové práce je zaměřena na Boženu Komárkovou. Tato myslitelka ve svých spisech sledovala vývoj ideje základních lidských práv a svobod a jejich zdůvodnění především z pohledu náboženského. Komárková byla přesvědčena o tom, že idea lidských práv, která se opírá o křesťanskou víru, se vytvářela několik staletí; s tím souvisí i metodologie její práce: ve svých spisech *Původ a význam lidských práv* a *Lidská práva*, která jsou pro tuto část diplomové práce stěžejní, postupovala tak, že v podstatě představila svou souhrnnou interpretaci vývoje ideje lidských práv – od antických myslitelů po současnost. A prostřednictvím této své interpretace se Komárková na konkrétních filosofech snažila ukázat, na co klade důraz, co je pro ni důležité a co naopak odmítá.

Zároveň s tím myslitelka upozorňovala na praktickou stránku křesťanských idejí, která odkazuje k demokracii a tím nedovoluje autoritářský systém ve společnosti.

Božena Komárková ovšem nebyla jedinou myslitelkou v českých zemích, která se věnovala otázce lidských práv a jejich legitimitě. Tomuto tématu se během dvacátého a na počátku jednadvacátého století věnovala řada osobností. V dalších částech se tato práce zaměří na dva české filosofy, které lze zařadit do myšlenkového systému, který se rozvinul z myšlenek Tomáše G. Masaryka či jeho kritika a pokračovatele Emanuela Rádla a do kterého se řadí i Božena Komárková. Jedná se o Jakuba S. Trojana a Ladislava Hejdánka. Oba filosofové zastávají názor, že idea základních lidských práv a svobod musí být znovu rozebrána a nově definována.³

Jakub Trojan, jemuž je věnována druhá kapitola diplomové práce, se snaží ve svém zdůvodnění vycházet nejen z vývoje ideje lidských práv ve světě, ale výrazně se zaměřuje na příspěví naší vlastní tradice v českých zemích (na rozdíl od Komárkové, která se soustředila zejména na vývoj v Evropě a Americe).

³ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva v pojetí Ladislava Hejdánka a Jakuba Trojana. In: HAVLÍČEK, Aleš, ed. *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem, 2014, s. 201.

Další kapitola práce náleží Ladislavu Hejdánkovi. Ten, na rozdíl od předchozích jmenovaných myslitelů, své pojetí ideje lidských práv a jejího odůvodnění neopíral o náboženskou víru – šlo mu o to ospravedlnit ji čistě na filosofickém základě.

Poslední část práce je věnována porovnání jednotlivých koncepcí. Jednotlivé podkapitoly se budou snažit zodpovědět otázky, které provázely ideu lidských práv napříč jejich vývojem a které byly pro jmenované české myslitele a jejich koncepce zásadní: Jsou lidská práva přirozená? Jak moc je idea lidských práv ovlivněna křesťanstvím? Jak moc je pro ideu lidských práv důležitá pravda? Komárková, Trojan i Hejdánek přistupovali k ideji lidských práv každý po svém – ale dokázali se v odpovědích na dané otázky shodnout? V čem spočívají rozdíly mezi jejich koncepcemi?

1. Božena Komárková: Křesťanské kořeny lidských práv

Miloslav Bednář na začátku své knihy *Spravedlnost, demokracie a česká filosofie politiky: úvahy nad proměnou hodnot po roce 1989* napsal, že politická filosofie v našich zemích podává řešení rozporu mezi lidskou svobodou v podobě liberalismu na straně jedné a komunitarismu na straně druhé. Čeští myslitelé poukazovali dle jeho úsudku zejména na to, že existence každého jednotlivce, ba přímo celé společnosti, „stojí a padá s jejich společným neinstrumentálním, duchovně mravním základem“.⁴ Podle Bednáře tak není pochyb o tom, že křesťanství stojí v základu celé společnosti.

V tomto jeho přesvědčení je vidět důležitost a význam spojení mezi křesťanstvím a demokracií. Podle křesťanského konceptu nám má jít především o rovnocenný vztah ke svrchovanému dobru. To spočívá ve dvou bodech:

1. důraz na moc křesťanství a jeho vliv na svědomí každého jednotlivce a na jejich vzájemnou toleranci;
2. rovnoprávnost jako „perspektivní účel význačně pluralistického celku Evropy“.⁵

S tímto názorem úzce souvisí koncept ideje lidských práv v pojetí Boženy Komárkové, která ve své koncepci ideje lidských práv vycházela zejména z evangelického křesťanství, nikoli z dokumentů a listin, které byly v její době již mezinárodně uznávány. Tuto ideu – v návaznosti na anglickou⁶ a americkou tradici – ospravedlňovala způsobem teologickým i filosofickým. V tomto ohledu nebrala v úvahu období antiky, ačkoli ve svém zkoumání vývoje ideje

⁴ BEDNÁŘ, Miloslav. *Spravedlnost, demokracie a česká filosofie politiky: úvahy nad proměnou hodnot po roce 1989*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 8.

⁵ Tamtéž, s. 108.

⁶ V době novověku a osvícenství stál na jedné straně člověk, kterého si představovali zástupci ostrovní větve, například Milton a Locke: konkrétní člověk, který má jasná, nezcižitelná práva, a který očekává ochranu od státu, do kterého patří. Na druhé je člověk, kterého upřednostňovali myslitelé kontinentální, například encyklopedisté či Rousseau: tento člověk se podle jejich názoru má podřít většině – a je to pouze ona, kdo rozhoduje o jeho soukromí.

Pro obě větve je charakteristické úsilí brát člověka jako rozumovou a svobodnou bytost, nehledě na její národnost či rasu. I přes tuto společnou snahu je však vidět jasný rozdíl mezi jednotlivými větvemi: Na jedné straně stát, který je tu pro člověka, pro jeho ochranu a který je tak svým občanům podřízen. Na druhé straně je stát, který nedělá rozdíly mezi jedincem a společností; stát je jedinci nadřazen.

Kromě těchto jasných rozdílů je zde také něco, co obě pojetí spojuje a dbá o to, aby těchto krajností nedosáhla: vztah k Bohu. Toto tvrzení Komárková vysvětlovala tak, že občané, stejně jako stát, jsou podrobni Bohu – což znamená, že nikdo a nic nemůže být postaveno výše než Bůh. Stát je svým způsobem stále lidským dílem a člověk má vůči němu své závazky. Právě proto můžeme říci, že člověk má svá práva od přirozenosti, a pro stát vytvořené lidmi jsou tato práva neporušitelná. In: KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*, s. 100-101.

lidských práv vycházela především ze spisů Platóna a Augustina. Mířila k tradici náboženské, která pro ni představovala větší zdroj inspirace než antika.⁷

(K náboženské víře se Komárková dostala až na konci dvacátých let, kde se seznámila se sdružením *Akademická Ymka*, jež mělo křesťanský charakter. Do té doby zastávala ateismus, po poznání členů této organizace se však i ona stala věřící a dala přednost *Českobratrské evangelické církvi*.⁸ Obě jmenované instituce uspěly ve spojení křesťanské víry společně s demokratickými ideály, jak je představil Masaryk.⁹)

1.1 Komárková, Jellinek a francouzská deklarace

Pojetí ideje lidských práv Boženy Komárkové a její studie týkající se této problematiky již od začátku provázelo odmítnutí francouzské verze *Deklarace práv člověka a občana*. K tomuto rozhodnutí myslitelka dospěla na základě spisu německého protestanta Georga Jellineka, *The Declaration of the Rights of Man and the Citizen* (1895), který vedl na počátku dvacátého století v podstatě k jednomu ze zásadních momentů v dějinách ideje lidských práv: Jellinek se v této práci totiž snažil obhájit myšlenku, podle níž se koncept lidských práv nezrodil ve Francii, jak se mnozí nepřesně domnívají, ba dokonce že Francouzům byl tento koncept neznámý.¹⁰

Počátek lidských práv podle Jellinekova úsudku můžeme najít na americkém kontinentě – a to i přes skutečnost, že *Deklarace nezávislosti Spojených států amerických* z roku 1774 obsahovala pouze jediný paragraf, který je svým obsahem základním lidským právům a svobodám blízký, konkrétně hned druhý odstavec, viz níže. (Jellinek však sám uznal, že je příliš obtížné odvodit z tohoto odstavce celý právní systém.)

⁷ KEŘKOVSKÝ, Pavel. *Řeč filosofické a biblické reflexe: problém spravedlnosti a lidských práv v díle Boženy Komárkové*. Jihlava: Mlýn, 2005, s. 126.

⁸ LEDERER, Jiří. Božena Komárková - život zasvěcený lidským právům. In: KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*. Heršpice: EMAN, 1997, s. 10.

⁹ CERMAN, Ivo. Božena Komárková – odboj, dissent a lidská práva. *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů* [online]. 2013, roč. 7, č. 4, s. 28 [cit. 19.12.2018]. Dostupný z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1304/027-039.pdf>

¹⁰ Francie je často pokládána za zemi, ze které poprvé vzešla potřeba lidských práv. Komárková vůči tomuto tvrzení však namítla, že je nesprávné vzhledem k dokumentu, který vyšel již roku 1215, k *Velké listině práv a svobod*. Tato listina se však nezaměřovala na ochranu práv konkrétních lidí; jejím předmětem byla ochrana práv stavů. In: KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*, s. 98.

Jellinek byl proto toho názoru, že se francouzská deklarace v podstatě jenom snažila napodobit listiny vydané na americkém kontinentě – což se tento právní teoretik pokusil dokázat při porovnání obou jmenovaných deklarací: poukázal na to, že listina vydaná ve Francii přejala za své nejen myšlenky listiny americké, ale dokonce i jejich samotnou podobu.¹¹

Diskuze o Jellinekově spisu pokračovaly ještě v padesátých letech minulého století; nemůžeme sice s jistotou říci, nakolik či zda vůbec byla Božena Komárková seznámena s vývojem těchto diskuzí, podle Iva Cermana je ovšem jisté, že o Jellinekově postoji věděla a že ji zaujal – a to takovým způsobem, že se rozhodla tuto otázku a celou problematiku lidských práv pečlivěji prostudovat. Svůj výzkum, který zahájila s knihami Platóna a Augustina, tak od začátku provázelo odmítnutí¹² francouzské verze demokracie.¹³

Důvod, proč si pro začátek svého zkoumání vybrala spisy Platóna a Augustina, byl prostý: ačkoli pojem lidských práv můžeme poprvé vidět ve vztahu s osvícenstvím, i on má – samozřejmě – svou dějinnou linii, která má kořeny v antice a v křesťanství, konkrétně v přirozeném právu.¹⁴

Komárková navíc vnímala svobodu především jakožto výsledek náboženských a politických sporů. „Idea tolerance, která se prosazovala v konfesijních vášních christianizované Evropy, našla později výraz v sekulárním státě garantujícím lidská práva.“¹⁵

S tímto přístupem souvisí i její názor, že deklarace lidských práv, ačkoli se může zdát být antropocentrické povahy, vychází z náboženské víry. Příkladem této situace je deklarace, která vznikla na americkém kontinentě – Bůh je v ní ovšem zmíněn pouze dvakrát: hned v prvním a druhém odstavci:

„Když v průběhu lidských událostí nastane některému národu nutnost zrušit politické svazky, které jej poutají s národem jiným, a zaujmou mezi mocnostmi světa své

¹¹ JELLINEK, Georg. The Declaration of the Rights of Man and of Citizens: A Contribution to Modern Constitutional History. *Online Library of Liberty* [online]. 2004 [cit. 01.04.2020]. Dostupné z: <https://oll.libertyfund.org/titles/jellinek-the-declaration-of-the-rights-of-man-and-of-citizens>

¹² Odmítnutí Deklarace práv člověka a občana ovšem nebylo to jediné, z čeho Komárková ve své studii vycházela: druhým zásadním bodem bylo zavrnutí snah „o nový morální řád na sekulárním základě“. In: CERMAN, Ivo. Božena Komárková – odboj, disent a lidská práva, s. 29.

¹³ Tamtéž, s. 29.

¹⁴ KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*. Heršpice: EMAN, 1997, s. 107.

¹⁵ PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka. In: KOHÁK, Erazim a Jakub TRNKA, ed. *Hledání české filosofie: soubor studií*. Praha: Filosofia, 2012, s. 169.

vlastní a rovné místo, k němuž jej opravňují zákony Přírody a jejího Boha, vyžaduje si náležitá úcta k mínění světa, aby takový národ vyhlásil důvody, jež jej k odtržení vedou.

Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým Stvořitelem určitými nezcizitelnými právy, že mezi tato práva náleží život, svoboda a sledování osobního štěstí. K zajištění těchto práv se ustavují mezi lidmi vlády, odvozující svou oprávněnou moc ze souhlasu těch, jimž vládnou. Kdykoliv počne být některá vláda těmto cílům na překážku, má lid právo ji změnit nebo zrušit a ustavit vládu novou, která by byla založena na takových zásadách a měla svoji pravomoc upravenou takovým způsobem, jak uzná lid za nejvhodnější pro zajištění své bezpečnosti a svého štěstí.“¹⁶

Podle Komárkové je to ostatně právě Bůh, kdo lidem zaručuje a zprostředkovává platnost právům a svobodám. Člověk, jak jej představují první formulace deklaráce, není jen nástrojem státní moci – deklaráce zdůrazňuje to, že každá lidská bytost je především mravní osobností, má svědomí, podle něhož se může rozhodovat a jednat. Avšak podmínkou tohoto tvrzení je podle *Virginské deklaráce práv* to, aby svědomí každého jednotlivce nebylo v rozporu s náboženskou vírou. A to je důvod, proč Komárková tuto deklaraci chápala nikoli jako antropocentrického charakteru, ale jako teologického.¹⁷

1.2 Transcendence

Lidská práva jakožto základní podmínky života zprostředkovávají podle Komárkové nejvyšší stupeň transcendentní svobody. Jejich význam a závaznost spočívá zejména v tom, že jsou „výsledkem odpovědného úsilí, které zavazuje k odpovědnosti a bdělosti do budoucna“.¹⁸

Právo tak pro Boženu Komárkovou představovalo zejména určité uspořádání světa pro svobodu – neboť bez svobody by nemohlo být ani žádné právo.¹⁹ „Právo chápala jako specifický řád lidského světa, který spočívá na vědomí vůle a svobod. Byla si vědoma toho, že svoboda je vědecky problematický pojem, avšak bez svobody není možná existence

¹⁶ Překlad převzatý z: KUKLÍK, Jan a SELTENREICH, Radim. *Dějiny angloamerického práva*. Praha: Leges, 2011, s. 490.

¹⁷ KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*, s. 75-6.

¹⁸ Tamtéž, s. 53.

¹⁹ S tím souvisí to, jakým způsobem Komárková sledovala rozvíjení se ideje lidských práv a svobod: soustředila se zejména na střetnutí filosofie s křesťanskou vírou.

práva.“²⁰ Zdrojem práva je odkaz k transcenci, kterou Komárková vidí jako důležitou součást každé filosofie, neboť bez ní by nebylo možné žádné zlepšení. „Pokud která filozofie nepřipouští nějaké pojetí transcendece, není v ní místa ani pro pojetí pokroku a může se k němu hlásit jenom za cenu nedůslednosti k vlastním principům.“²¹

Poskytnout lidem možnost transcendentního určení, umožnit jim být člověkem, je podle Komárkové hlavním úkolem státu – který tak má učinit za pomoci křesťanství. To ovšem také znamená, že stát nepředstavuje cíl sám pro sebe; jeho účelem je prostřednictvím křesťanství záchrana lidské duše (která je společně s Bohem to jediné, co je věčné). Podmínkou tohoto tvrzení je víra, že člověk – stejně jako stát – podléhá Bohu.²² Komárkové jde o to, že pro církev je nutná určitá svoboda, respektive právo svobody, aby mohla kázat lidem. A toto právo svobody kázat pro ni představuje základ „vzniku i trvání všech, skutečně všech lidských práv“.²³ Jinak řečeno, ve státu, který křesťanství (a tím i záchranu lidských duší) podporuje (neboť to je podle Komárové jeho cílem), se tento základ, toto základní právo svobody, nachází. Právo svobodného kázání je proto svým způsobem základním paradigmatickým právem.

V této teorii se ovšem nachází velmi důležitý problém, jak si uvědomila i sama Komárková: pro lidi už víra není primárním cílem a upadá do pozadí lidských životů. Důsledkem toho se lidé zaobírají jen tím, co vidí v tomto světě smyslového vnímání,²⁴ nikoli tím, co následuje po smrti.²⁵

V rámci své koncepce Komárkové tvrdila, že se ale Bůh nachází mimo tento „náš“ svět, a pokud se máme po smrti něčeho dočkat, musíme mít neustále na paměti, že „náš“ svět je pro nás pouze dočasnou záležitostí a to podstatné nás teprve čeká ve světě následujícím. A toto vědomí se proto musí nesporně promítat i do našeho jednání. Musíme se chovat a jednat v souladu s Bohem, s křesťanskou vírou. Nezáleží na mínění společnosti, na tom, co si o našich způsobech myslí ostatní nebo zda jim na tom vůbec záleží – vždycky musí jít v první řadě o víru v Boha a o spasení lidské duše. A to je to, v čem Božena Komárková viděla

²⁰ PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka, s. 168.

²¹ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Božena Komárková a její hosté: eseje a rozhovory*. Heršpice: EMAN, 1991, s. 16.

²² KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*, s. 56-57.

²³ Tamtéž, s. 56.

²⁴ Tento názor však může navádět k možnému rezignaci na tento život, respektive na celý svět, protože onen transcendentní svět a život po životě jsou „vlastně reálnější“. To je ostatně příčinou toho, proč velká část myslitelů vnímá tuto situaci za pozitivní, například Nietzsche nebo Marx, svým způsobem také Luther.

²⁵ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*. Heršpice: EMAN, 1997, s. 51.

problém; pro křesťana je tato myšlenka v podstatě automatická, samozřejmá, zatímco ostatní – nevěřící – jí nepřikládají váhu.²⁶ „Neboť křesťanova pravda o Boží lásce a jejím vykupitelném díle pro člověka není mementem pro život v záhrobí, ale nese velmi konkrétní úkoly do tohoto světa.“²⁷

Komárková na to navázala tím, že člověk, který je ve svém srdci křesťan s opravdovou vírou, totiž dokáže udělat něco, co člověk bez víry, bez pomoci Boží, nedokáže: má být schopen uznat vinu a odpouštět; to jsou podle Komárkové základní kameny každé lidské společnosti. Opravdový křesťan však má mít dovednost zvládnout ještě více než jen toto: přijmout na sebe i cizí vinu.²⁸ Komárková tím chce naznačit, že tedy nejde jenom o vztah mezi člověkem a Bohem, ale také o spojení mezi lidmi, o to, jaký postoj k druhému zaujmeme a jak se k němu budeme chovat. Ve druhé osobě máme vidět především lidství, které má (stejně jako v nás samých) směřovat k Bohu – a to je to, co nám podle Komárkové schází: vnímání dalšího individua, nějakého člověka.²⁹ Z toho myslitelka odvodila další problém, jež má podobu ohlížení se na druhé lidi a jejich potřeby pouze podle jejich užitečnosti ve společnosti.³⁰ „Tam, kde se lidský život stal samoúčelným, byl člověk vyvrácen ze své rovnováhy. Nemá už oporu. Zůstal sám v sobě, omezen na sebe. Ztratil vztah k vnějšímu světu.“³¹ (Proti této hrozbě Komárková položila potřebu otevřít se transcendenci.)

Podle Komárkové tak došlo k tomu, že se na jedné straně lidství jako takové stalo středem pozornosti, a to zejména díky různým politickým programům, které vznášely požadavky na člověka jako takového, v podstatě přímo na jeho duši. A lidé tyto ideologie akceptovali a nacházeli se v nich – neboť jim poskytovaly něco, čemu se mohou věnovat.³² Na druhé straně však už lidství nemělo takový význam. Bez křesťanství, bez toho, aby stát tuto víru v lidech podporoval a udržoval, se smysl lidství jaksi ztrácel. A to, že jedinec nehleděl k Bohu a nebral v úvahu posmrtný život, postupně vedlo k úpadku nejen jeho samotného, ale rovnou celé lidské společnosti.

²⁶ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*, s. 52.

²⁷ KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *O svobodu svědomí*. Heršpice: EMAN, 1998, s. 21.

²⁸ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*, s. 53.

²⁹ Tamtéž, s. 64.

³⁰ KEŘKOVSKÝ, Pavel. *Řeč filosofické a biblické reflexe: problém spravedlnosti a lidských práv v díle Boženy Komárkové*, s. 68-69.

³¹ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*, s. 81.

³² KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Tolerance jako podmínka života*. Heršpice: EMAN, 1999, s. 79.

V těchto souvislostech Komárková zmiňovala Marxe a jeho koncepci. Karl Marx patřil mezi osobnosti, které deklaraci a její myšlenku lidských práv odmítly³³; toto prohlášení pro Marxe znamenalo především překročení sociálnosti. Svoboda totiž znamená možnost činit cokoli, co nijak nepoškozuje osobu druhého jedince – hranice takového jednání je určena zákonem a podle Marxe v podstatě odděluje člověka od všech ostatních. A v odcizení mezi lidmi má svůj původ nesvoboda.³⁴

Ačkoli byl přístup Marxe a Komárkové k ideji lidských práv a k deklaracím samotným zcela rozdílný, i přesto Komárková viděla v jeho koncepci něco, co pro ni a pro její koncepci bylo velmi důležité: podle Marxe je tím, co společnost rozčleňuje a staví jednotlivé osoby proti sobě, majetek.³⁵ A právě špatný dopad práva na vlastní majetek připouštěla i Komárková³⁶. Šlo jí o to, že pokud na nás nebude mít vliv majetek (v ideálním případě bude odstraněno veškeré soukromé vlastnictví), budeme moci získat zpátky své lidství v co možná nejčistší podobě. V Marxově úvaze odstranění majetku stačí k tomu, abychom získali svobodnou a spravedlivou společnost; Komárková v tom však viděla pouze první krok.³⁷ Stále totiž upozorňovala na to, že musíme mít na paměti, že cílem našeho života jsou vztahy: vztahy k ostatním lidem a k Bohu.³⁸ Šlo jí o to, že v centru naší pozornosti musí stát člověk jako takový.³⁹ A pokud jde o Boha, v něm má spočívat naše spása.⁴⁰

Není proto vůbec překvapivé, že své pojetí ideje lidských práv vyložila Komárková prostřednictvím svých studií a zkoumání, jejichž základem byla filosofie vycházející z křesťanské etiky. Její koncept týkající se těchto práv je proto úzce spjat s výkladem o vztahu člověka k transcendentním hodnotám – což je možné právě prostřednictvím křesťanství.

³³ Marx nebyl jediným myslitelem devatenáctého století, kdo s deklarací nesouhlasil; mezi další významné odpůrce se řadí například Georg Wilhelm Friedrich Hegel či Auguste Comte, pro které toto prohlášení představovalo zejména rozvrat a sobectví. In: KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*, s. 117-118.

³⁴ MARX, Karel. K židovské otázce. In: MARX, Karel, Friedrich ENGELS a Vladimír I. LENIN. *O židovské otázce*. Praha: Svoboda, 1975, s. 25-26.

³⁵ Tamtéž, s. 26.

³⁶ CERMÁN, Ivo. Božena Komárková - odboj, disent a lidská práva, s. 31.

³⁷ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Božena Komárková a její hosté: eseje a rozhovory*, s. 50-51.

³⁸ V naší zemi měl v tomto ohledu podle Boženy Komárkové největší zásluhu Tomáš Garrigue Masaryk. Za důvod tohoto tvrzení můžeme považovat to, že ačkoli byla myšlenka deklarace známá napříč celým světem, pojem „lidská práva“ nebyl nijak často užívaný. Mnohem běžněji se používal termín „humanita“ nebo „humanitní ideál“, jak jej představil Masaryk. V jeho podání tento termín představoval zejména schopnost být člověkem, samotný základ lidství; důraz byl také kladen na kvalitu a hodnotu pozemského života, které křesťanství chápalo v podstatě jen jako přípravu na posmrtný život. In: KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*, s. 106.

³⁹ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*, s. 88.

⁴⁰ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Božena Komárková a její hosté: eseje a rozhovory*, s. 78.

Dualismus, který nám křesťanství představilo, rozdělení světa na duchovní a hmotnou sféru, má ale i opačnou formu: monismus, jehož podstatou je přesvědčení, že svět je jednotný. Střetnutí mezi monismem a dualismem se Komárková zabývala ve své disertační práci *Obec Platónova a Augustinova*.⁴¹ Na jedné straně stál „nový“ pohled na svět, představený Augustinem, který rozlišoval mezi obcí pozemskou a obcí Boží, na straně druhé byl Platón, pro něhož byla obec pouze jediná.⁴²

Studiem Augustina se Komárková snažila ujasnit, „jaké duchovní klima lidská práva podmiňuje“.⁴³ V Augustinově konceptu obce se nacházejí dvě společenství: obec boží a obec pozemská. Hlavní rozdíl mezi oběma sférami představuje vůle a její regulace; v prvním případě se jedná o „lásku k Bohu“, ve druhém o „lásku k sobě“.⁴⁴

Komárková poukazovala v obci Boží zejména na Augustinovu myšlenku, že Bůh má stát na prvním místě; máme ho milovat nade všechno (což vlastně představuje podmínku pro to, aby mohla být vykonávána spravedlnost). Pokud jde o obec pozemskou, ta představuje místo, kde si každý jedinec v podstatě vymezí, jak bude k Bohu přistupovat, jaký postoj k němu zaujme: zda se rozhodne pro víru v něj, nebo se naopak postaví proti němu. „Když člověk vnáší do pozemské obce svůj nárok na službu Bohu, vytváří prostor pro lidská práva. Tento prostor je vytvářen vědomím o transcendentním určení člověka pro cíle přesahující rovinu empirického společenství.“⁴⁵ Rozhodnutí, zda se přiklonit k Bohu, náleží každému jedinci. Komárková však zároveň upozorňovala na to, že se stále udržuje rozdíl mezi etikou a právem. To znamená, že právo jako takové patří do obce pozemské; jeho prostřednictvím lidé zachovávají určitý řád a nekonali špatné činy, a nikoli aby se stali lepšími, jak je tomu u etiky.⁴⁶

Za podstatu lidských práv proto Komárková považovala vysvobození každého jednotlivce od pout, která mu brání naplno žít „ve světle pravdy“⁴⁷. Pod pravdou, ke které mají lidská práva

⁴¹ CERMAN, Ivo. Božena Komárková - odboj, disent a lidská práva, s. 35.

⁴² V porovnání mezi Augustinem a Platonem byla Platonova obec vnímána jenom jako „jediná“, na druhou stranu nesmíme zapomenout, že i v tomto pojetí byla součástí jakéhosi vztahu „obec – duše“, neboť obě jsou stejně strukturované. V novoplatonismu se tento vztah navíc rozšiřuje o další prvek: „obec – duše – kosmos“.

⁴³ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*, s. 117.

⁴⁴ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*, s. 53.

⁴⁵ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*, s. 117.

⁴⁶ Tamtéž, s. 65-66.

⁴⁷ PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka, s. 170.

vést, viděla ona sama zejména spravedlnost. (V jejím pojetí má pojem spravedlnosti – po vzoru *Bible* – větší váhu než právo.)⁴⁸

Není proto překvapivé, že i zde Komárková přistupovala k celému problému teologickým způsobem; spravedlnost pro ni představovala určitou náboženskou hodnotu, nikoli právní či soudní. A tato spravedlnost má být vztažena ke správnému postoji nejen k Bohu, ale i k druhým lidem.⁴⁹

S tím souvisí i to, že za základní bod ideje lidských práv Komárková nepovažovala lidskou bytost či stát, nýbrž vztah k transcendenci, který má vést člověka k odpovědnosti před Bohem⁵⁰ – neboť je to on, kdo stojí nad veškerými lidskými organizacemi, a odpovědnost společnosti vůči němu za veškeré své činy a rozhodnutí – a mimo jiné také za správní orgány – je podstatnou součástí kořenů, na kterých stojí demokracie.⁵¹ (To je ostatně také důvod, pro který Komárková upřednostňovala Jeffersona a jeho představu americké revoluce, který chápal přirozený zákon jako zákon Boží.) Jde tedy o to, že je zde určité spojení mezi lidskou bytostí a Bohem, které bylo vyjádřeno už prostřednictvím evangelia. Člověk má možnost osvobodit se pomocí zákona, „na jehož základě teprve přichází vykoupení skrze milosrdenství.“⁵²

Člověk, stejně jako jeho lidství, není zcela určen sám od sebe, svou prací na sobě samém – je tvořen ve spolupráci s ostatními jedinci. Stejně tak prostřednictvím jiných bytostí, konkrétně uznáváním jejich práva na život, získává každá lidská bytost znalosti o své vlastní důstojnosti.⁵³

Svoboda je předpokladem pro lásku a pravdu; neboť pokud by člověk nebyl svobodný, nemohl by pravdy dosáhnout – ani v soukromé, ani ve veřejné sféře. Totéž platí i pro lásku.⁵⁴ Navíc, lidská práva člověku neposkytují jen svobodu, poskytují mu také možnost odpovědnosti, která je na svobodě postavena. Odpovědnost tak spočívá v myšlence, že se

⁴⁸ PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka, s. 170.

⁴⁹ KEŘKOVSKÝ, Pavel. *Řeč filosofické a biblické reflexe: problém spravedlnosti a lidských práv v díle Boženy Komárkové*, s. 8.

⁵⁰ PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka, s. 170.

⁵¹ KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*, s. 64.

⁵² PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka, s. 170.

⁵³ KEŘKOVSKÝ, Pavel. *Řeč filosofické a biblické reflexe: problém spravedlnosti a lidských práv v díle Boženy Komárkové*, s. 393.

⁵⁴ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*, s. 38.

žádné individuum pravdu nevlastní, respektive nemůže jí vlastnit, „nýbrž se jí pokorně oddává“.⁵⁵

Komárková našla inspiraci pro svůj koncept lidských práv nejen v myšlenkách výše zmíněného Georga Jellineka, ale navíc ho doplnila i kalvinistickým pojetím. Obzvlášť důležitý pro ni byl fakt, že kalvinisté postavili svou verzi společenské smlouvy na myšlenkách z *Bible* – to znamená bez nutnosti přirozeného práva; kde nemohli čerpat z *Bible*, pomohla metoda dedukce z právních spisů. A pokud šlo přímo o lidská práva, pro Komárkovou byl zásadní fakt, že kalvinisté požadovali svobodu svědomí.⁵⁶

Tím je míněno to, že Jan Kalvín, ostatně jako Martin Luther, zastával názor, že svoboda svědomí značí právo poznat pravdu.⁵⁷ „Požadavek svobody svědomí se nyní stal obecnou zásadou ve jménu platného principu. Ustaluje se vědomí, že existuje životní oblast, která pro svou povahu musí být vyňata z vnějšího správního zásahu. Je to počátek zrodu představ o subjektivních, inherentních a nezczitelných právech.“⁵⁸

Tímto tvrzením Komárková zdůraznila přímou spojitost mezi potřebou svobody svědomí v reformačním hnutí a mezi individuálními lidskými právy. Z toho můžeme vyvodit, že to byl protestantismus, kdo navázal těsnější spojení se svobodou v moderním smyslu slova – na rozdíl od katolicismu, který se proti lidským právům silně stavěl.⁵⁹

Katolicismus Komárková označovala za prvního velkého protivníka ideje lidských práv; tato duchovní tradice zcela zavrhovala myšlenku, že by lidské uspořádání mělo svůj původ v něčem jiném než jen ve společenské úmluvě. Důvodem tohoto odmítnutí bylo zjednodušeně řečeno to, že vše potřebné mohou lidé najít v duchovních praktikách, není tedy potřeba

⁵⁵ PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka, s. 173.

⁵⁶ CERMÁN, Ivo. Božena Komárková – odboj, disent a lidská práva, s. 36.

⁵⁷ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 72.

⁵⁸ KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*, s. 63-64.

⁵⁹ BUDKOVÁ, Lenka. Srovnání pojetí lidských práv mezinárodních institucí a katolické církve - Díl I. *Distance: revue pro kritické myšlení* [online]. 2005, č. 4. [cit. 28.1.2020]. Dostupný z: <http://www.distance.cz/rocnik-2005/4-cislo/srovnani-pojeti-lidskych-prav-mezinarodnich-instituci-a-katolicke-cirkve---dil-i>

žádných listin či snad mezinárodně uznávaných dokumentů.⁶⁰ S tím také souvisí fakt, že katolicismus v úsudcích a cílech nové doby viděl znaky novodobého protestantismu, jejichž odmítnutím po celé Evropě se postavil mimo myšlenky a dosahy moderní doby, které opatřily člověka neodcizitelnými právy.⁶¹

Lidská práva a natož teprve deklarace nebylo – samozřejmě – nijak možné upravit podle potřeb a nároků katolicismu. „Bylo-li katolické odmítnutí Deklarace tak zásadní a patetické, stalo se to pod přímým dojmem revolučních událostí, jež vyvrátily nejenom sakrální monarchii, ale ve své kulminaci sáhly k programovému odkřesťanstění Francie. Avšak Deklarace souvisela s francouzskou revolucí jenom nepřímou, protože do ní byla importována.“⁶²

Přístup katolicismu se podle Komárkové změnil především v dobách perzekuce: mít oporu v *Bibli* je mnohem lepší a výhodnější než apelovat na přirozené právo – neboť „legitimním základem může být jen christologie a historicky tomu tak bylo“.⁶³

Je tedy jisté, že v konceptu ideje lidských práv na jedné straně v mezinárodních organizacích a na straně druhé v katolicismu byly velké rozdíly; zatímco světové instituce chápou lidská práva jako jeden z primárních cílů společností (což by mohlo vést až k jejich neomezené platnosti a nadřazenosti), katolicismus, který je vnímal prostřednictvím teologie a mravního řádu, se snaží spíše upozornit na rozmezí svobody, na zodpovědnost a povinnosti, ke kterým lidská práva vedou.⁶⁴ Rozdíly spočívají zejména v interpretaci základů a východisek lidských práv a v jejich vymezení.⁶⁵

⁶⁰ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*, s. 115-116.

⁶¹ KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Tolerance jako podmínka života*, s. 17.

⁶² KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*, s. 76.

⁶³ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*, s. 118.

⁶⁴ Můžeme zde ještě podotknout, že první systematické vyjádření církve týkající se lidských práv je encyklika *Pacem in terris* vydaná roku 1963 papežem Janem XXIII. Ale i přes skutečnost, že se zde papež ke koncepci lidských práv vyjadřuje kladným způsobem a akceptuje je, nelze tento spis označit za jejich absolutní přijetí. Jedná se zde spíše o snahu správně nazývat hlavní stanoviska, bez nichž by byl koncept, až už myšlený sebelépe, jen nicotným pojetím bez obsahu. In: BUDKOVÁ, Lenka. Srovnání pojetí lidských práv mezinárodních institucí a katolické církve – Závěr. *Distance: revue pro kritické myšlení* [online]. 2006, č. 1. [cit. 28.1.2020]. Dostupný z: <http://www.distance.cz/rocnik-2006/1-cislo/srovnani-pojeti-lidskych-prav-mezinarodnich-instituci-a-katolicke-cirkve---zaver>

⁶⁵ Tamtéž.

1.3 Sekularismus?

Idea lidských práv prošla dlouhou cestou a mnohými boji, díky kterým jsou dnes tím, čím jsou. Ze svých osobních zkušeností si však Komárková byla silně vědoma faktu, že základní lidská práva a svobody vždy neodmyslitelně *nepatří* k přirozeným nebo automatickým nárokům člověka. Pro ni samotnou byla dílem kultury a vývoje; vnímala je jako něco, co předchází právním faktům a co představuje morální projev, který nabádá „k důstojnému životu jedince i celé společnosti“.⁶⁶

Její smýšlení o této ideji bylo, jak poznamenal Pavel Keřkovský, vskutku jedinečné: její stanoviska není možné zahrnout do filosofických systémů panujících v devatenáctém a dvacátém století, a to i přes skutečnost, že se myslitelka svými názory přiblížila k anglosaské filosofické tradici – stejně jako k Tomáši G. Masarykovi⁶⁷ či Emanuelu Rádlovi.⁶⁸

Dalším důvodem, proč lze její postoj považovat za ojedinělý, je skutečnost, že Komárková nedostala příležitost sledovat rozvíjení lidských práv na Západě. Její pojetí tak pochází spíše z jejich individuálních znalostí, než aby bylo výsledkem zkoumání spisů napříč historií. Podle úsudku Iva Cermana se Komárková „snažila domyslet Jellinekovo pojetí vývoje lidských práv až do současnosti“⁶⁹; ojedinělost její koncepce tento historik vidí zejména ve skutečnosti, že se pokusila „vytvořit alternativu k sekulárnímu pojetí lidských práv a zároveň odmítala zakotvit je v přirozeném právu – ať už sekulárním, nebo křesťanském.“⁷⁰

Toto větou chtěl Cerman vyzdvihnout to, že ačkoli Komárková věnovala velkou pozornost zmapování vývoje ideje lidských práv (jak dokázala ve svých spisech *Původ a význam lidských práv* a *Lidská práva*), sekulárním vývojem se nijak nezabývala. Jedinou výjimku, jak si Cerman povšimnul, je Thomas Paine, který vycházel z Lockovy politické filosofie; pouze jeho jméno, které je se sekulárním vývojem ideje lidských práv spojené, Komárková ve svých spisech zmínila. Nikde nejsou k nalezení žádné poznámky či připomínky týkající se například

⁶⁶ KEŘKOVSKÝ, Pavel. *Řeč filosofické a biblické reflexe: problém spravedlnosti a lidských práv v díle Boženy Komárkové*, s. 29.

⁶⁷ Zatímco myslitelé ostrovní linie ideu lidských práv zcela podporovali, zástupci kontinentální linie jí nijak nakloněni nebyli. Výjimku viděla Komárková právě v Masarykovi, který se anglickými mysliteli (zejména myšlením J. St. Milla) inspiroval a mohl se tak zařadit mezi další zastánce lidských práv. In: KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*, s. 138.

⁶⁸ KEŘKOVSKÝ, Pavel. *Řeč filosofické a biblické reflexe: problém spravedlnosti a lidských práv v díle Boženy Komárkové*, s. 114.

⁶⁹ CERMAN, Ivo. *Božena Komárková – odboj, dissent a lidská práva*, s. 39.

⁷⁰ Tamtéž, s. 39.

Christiana Thomasia či Samuela von Pufendorfa. V podstatě se dá říci, že sekulární právo a celý jeho vznik vnímala Komárková jen jako pozvolné navrácení se k monismu.⁷¹

Pohled Komárkové na celé téma ideje lidských práv a jejich zdůvodnění je proto silně prolut s náboženskou vírou. Na druhou stranu, troufám si říci, že možná i sama Komárková si mohla být tohoto propojení ve svých koncepcích vědoma, neboť v jejích spisech najdeme hned několik pasáží věnovaných této problematice, které nejsou s křesťanstvím nutně spojené. V nich se snažila teorii lidských práv se obhájit i po sekulární stránce. I přesto je ale důležitost víry v jejím konceptu stále jasně patrná. A nejen v něm. Víru nepoužívala jako argument jenom ve zdůvodnění lidských práv, ale také pro všední život člověka. Vycházela z toho, že každá společnost je postavena na určitém duchovním zázemí, na kterém jsou lidská práva v podstatě závislá. Následně k tomu Komárková dodala, že lidská práva mohou být zaručena pouze demokracií, a to takovou, ke které se hlásili např. John Stuart Mill nebo Tomáš G. Masaryk.⁷² Demokracie je totiž jediné státní zřízení, které podporuje řešení duchovních sporů bez jakéhokoli uplatnění síly⁷³.

Celý život každého člověka by proto měl být dle jejího názoru s náboženskou vírou spjat – lidská práva pak mají své odůvodnění skrze teologický pohled věřícího člověka. Jak je to ale potom v případě nevěřících? Jak odůvodnit ideu lidských práv pro ty, kteří náboženskou víru nevyznávají?

Názor Komárkové na ideu lidských práv je bez náboženství nemyslitelný – což znamená určitý problém. Na problematiku této ideje i jejího zdůvodnění nahlížela myslitelka prostřednictvím křesťanství, s jeho pomocí se snažila své myšlenky a stanoviska vysvětlit, opírala se o ni. Na celé téma se snažila z teologického hlediska pohlédnout ze všech stran, její argumenty jsou promyšlené, jednotlivé části celého konceptu k sobě dokonale pasují a vzájemně se doplňují – a to i přes skutečnost, že v zásadě nikde přímo necituje *Bibli*.⁷⁴ Ovšem o tom, jak je to s lidskými právy v případě nevěřících, v podstatě neuvedla, nebrala to víceméně v potaz, stejně jako nevzala v úvahu silný etický rozměr, který by nebyl s křesťanstvím nutně spojen. Víra pro ni byla základem celého jedincova života.

⁷¹ CERMAN, Ivo. Božena Komárková – odboj, dissent a lidská práva, s. 36.

⁷² KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*, s. 215-216.

⁷³ KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Tolerance jako podmínka života*, s. 198.

⁷⁴ Je zajímavé, že se Komárková nijak více nevěnovala vývoji vztahu mezi církví a ideou lidských práv. Stavebním kamenem jejího zkoumání této ideje bylo Augustinovo myšlení, v žádném ze svých spisů neodkazovala k encyklikám.

2. Jakub Schwarz Trojan: Nepřirozenost lidských práv

Nadcházející kapitola je věnována zdůvodnění lidských práv v podání Jakuba S. Trojana. Stejně jako Božena Komárková, i on k celé problematice ideje lidských práv přistupoval teologickým způsobem. Po stručném porovnání základních rozdílů v přístupu mezi Trojanem a Komárkovou se tato kapitola zaměří na několik impulsů směřujících ke zrodu ideje lidských práv, které nám dala *Bible*.

Není proto překvapivé, že jádro Trojanova zdůvodnění ideje lidských práv tvoří náboženská víra. Při jeho popisu bude věnována pozornost i dalším termínům, které s ideou lidských práv úzce souvisí, jako je například spravedlnost, svoboda či – jak napovídá název této kapitoly – nepřirozená lidská práva.

Jakub S. Trojan se ve svém zkoumání ideje lidských práv zabýval velmi obsáhlými tématy. Způsob, kterým se této problematice věnoval, se v mnoha ohledech shoduje s postojem Boženy Komárkové; tou nejzákladnější podobností mezi oběma mysliteli a jejich přístupem je skutečnost, že oba vycházeli z náboženské víry.

S tím samozřejmě souvisí i metodologie a systematičnost jejich práce. Komárková se ve svých hlavních spisech věnovaných ideji lidských práv, zejména *Původ a význam lidských práv* a *Lidská práva*, věnovala vývoji ideje lidských práv od antiky po současnost. Soustředila se tak na opravdu rozdílné myslitele z různých epoch, od Platóna a Augustina, přes Thomase Hobbesa, Johna Locka, Auguste Comta až k totalitním systémům. A prostřednictvím interpretace konceptů jednotlivých myslitelů minulých dob se snažila ukázat, co je pro ni osobně důležité a s čím naopak nesouhlasí. A ačkoli je rozsah myslitelů, jejichž konceptům se věnovala, opravdu veliký a pestrý, pokud se zaměříme na její poznatky o naší zemi, moc zmínek v jejich dílech nenajdeme. Výjimku tvoří zejména Tomáš Garrigue Masaryk, který

stejně jako Komárková vycházel především z náboženské víry; příkladem může být jeho spis *Moderní člověk a náboženství* nebo studie o sebevraždách.

Na rozdíl od Komárkové, která se soustředila převážně na dění v Evropě a v Americe, se Jakub S. Trojan ve svém zkoumání ideje těchto základních práv zaměřil na duchovní tradici v našich zemích⁷⁵. I zde totiž podle něj proběhlo několik impulsů, které mají souvislost s ideou lidských práv; trvalo však několik staletí, než tyto body dostaly podobu prohlášení o základních lidských právech a svobodách, jak je známe dnes.

Aby však česká filosofická tradice a její postoj k lidským právům dostatečně vynikly, zasadil Trojan tento vývoj do evropského rámce. Avšak ještě před tím, než se obrátil na českou a evropskou tradici a na jejich přispění k ideji lidských práv, zaměřil se na podstatu a kořeny, na kterých tyto tradice staví: na *Starý* a *Nový zákon*, neboť zde nám podle něj byly poskytnuty v podstatě první důležité podněty a myšlenky vypovídající o důstojnosti člověka – což je základem novodobého pojetí ideje lidských práv.⁷⁶

2.1 Základní podněty ideje lidských práv

Trojan ve svém výzkumu vývoje ideje lidských práv ve spise *Idea lidských práv v české duchovní tradici* postupuje systematicky: od *Starého* a *Nového zákona*, přes načrtnutí evropského vývoje této ideje až k našim zemím. Zde se Trojan soustředí především na období počínaje předhusitskou dobou a konče osmnáctým stoletím; v tomto století byla prvně definována lidská práva v Evropě roku 1789 jakožto výsledek *Velké francouzské revoluce*, zatímco na americkém kontinentu se tomu stalo roku 1776.

Jako důvod, proč se nevěnuje i následujícím stoletím, uvádí Trojan skutečnost, že reakce na právě jmenované revoluce vyvolaly na poli právním filosofickém i teologickém nesmírně

⁷⁵ Trojan píše hned o několika významných lidech v českých zemích, kteří svým jednáním k ideji lidských práv přispěli nebo se jí věnovali; přesto zde obzvlášť zdůrazňuje čtyři osobnosti, jejichž myšlení přikládá mnohem větší váhu a které se podílely na vytváření základů demokracie a jejich cílů: Jan Hus a jeho pravda, která stojí nad námi všemi a chrání nás, Petr Chelčický a jeho pojetí moci, Jan Ámos Komenský se svou *Všerápravou* a nakonec náš první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk se svým pojetím duchovního života. In: TROJAN, Jakub S. Kořeny a zdroje demokracie u nás. In: TROJAN, Jakub S. *Spravedlnost povznáší národ: bilance theologa uprostřed 90. let*. Benešov: Eman, 2002, s. 38.

⁷⁶ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 12.

velké množství úvah a diskuzí – dle Trojana tak obsáhlé, že věnovat se jim by „znamenalo napsat řadu rozsáhlých monografií.“⁷⁷ Proto se omezil jen na toto období.

V jednotlivých „úsecích“ ale Trojanova práce není vždy systematickou – příkladem je jeho pojetí podnětů nacházejících se ve *Starém a Novém zákoně*. Trojan zde předkládá čtenáři nikoli ucelený výklad, ale spíše jen určité body. (Tento způsob představených „bodů“⁷⁸ Trojan aplikuje i v dalších historických úsecích, kterým se ve své práci věnuje.)

Pro Trojana představuje *Bible* hlavní zdroj inspirace, kterou využil ve svém vlastním pojetí ideje lidských práv – což je také důvod, kvůli kterému bych chtěla představit základní body pocházející z tohoto zdroje, které jeho koncepci ovlivnily.

První zmínku ze *Starého zákona*, kterou tento český myslitel uvádí, jsou verše 26-28 nacházející se v první kapitole knihy *Genesis*, které předkládají, že člověk je vyobrazen jako někdo blízký a podobný Bohu.⁷⁹ A tato skutečnost podobnosti znamená, že mezi oběma, Bohem a člověkem, panuje přímý vztah. Tato „schopnost“ člověka navíc úzce souvisí s tím, že má mezi všemi věcmi, které Bůh stvořil, mimořádné postavení – dokáže poznávat a milovat.

S tím úzce souvisí to, jak Trojan vnímá samotnou *rolí* člověka. Vzhledem k tomu, že Bůh stvořil člověka sobě podobnému, znamená to, že každý člověk – jakožto představitel svého rodu – svým způsobem zastupuje zde na Zemi svého Stvořitele. (Opačné stanovisko zastává takzvaná královská ideologie, podle níž je jediným Božím zástupcem král.)⁸⁰ Trojan však poukazuje na to, že být někým, kdo zastává Boží učení, není snadné; jako příklad uvádí proroky Boží, kterým se dostalo nikoli slávy, ale naopak neporozumění, které často končilo jejich smrtí.⁸¹ Ale i přes to, že dotyční věděli, co se jim může stát a jaké reakce ve svém okolí svým jednáním vyvolají, rozhodli se v kontextu s ideou lidských práv a jejich problematikou ujmout se odpovědnosti za prospěch společnosti; neboť tento prospěch vykládají a chápou jako uznání práva a spravedlnosti. „Proroci často zdůrazňují, že prosperita obce spočívá v uznání práva a spravedlnosti, která sice nehledí na osoby, ale bez ustání „vábí“ k změnám

⁷⁷ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 11.

⁷⁸ Ačkoli se tyto informace můžou na první pohled na první pohled zdát pro Trojanův pohled na ideu lidských práv víceméně nepodstatné, v závěru této kapitoly se pokusím ukázat, že tomu tak není.

⁷⁹ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 17-18.

⁸⁰ Tamtéž, s. 20.

⁸¹ Tamtéž, s. 21.

společenských poměrů, ba nabádá a podněcuje k vytvoření takového stavu, v němž by se dbalo na ochranu zejména slabých členů izraelské pospolitosti.“⁸²

V podstatě se dá podle Trojana říci, že cílem *Starého zákona*⁸³ je ukázat, že mezi námi a naším Stvořitelem může zavládnout „jen osobní, vnímavě vstřícný vztah“.⁸⁴ Bůh lidem řekne, co je správné a co od nich očekává. Na druhou stranu, pokud se jedná o vztah člověka k ostatním lidem, je zde předpoklad zachování práva a milosrdenství. A s vykonáváním práva těsně souvisí spravedlnost. Člověk však má podle Trojanova názoru klást důraz na obojí – neboť jedině lidé, kteří tak skutečně činí a jednají podle toho, mohou vést svou společnost k rozkvětu.⁸⁵

Zatímco *Starý zákon* se ohlížel především na člověka jakožto samostatného jednotlivce, v *Novém zákonu* jde především o celé společenství.⁸⁶ (S tím souvisí i skutečnost, že zejména z této části vyplývá pojetí důstojnosti člověka.⁸⁷)

Podstatou podobnosti mezi člověkem a Bohem je to, že nikdo není opomíjen. Nezáleží zde na naší víře, národu či barvě pleti; nejsou zde žádné rozdíly. Jinak řečeno, jde zde o každého jednotlivého člověka a o to, jak se tento jedinec rozhoduje – neboť za každé své rozhodnutí nese odpovědnost.⁸⁸ „Přijati budou ti, kdo o Bohu nic nevědí, ale ve svém životě se chovají podle intence, kterou vyhlásil již Micheáš: konali právo a milovali milosrdenství.“⁸⁹

Nový zákon ovšem není jenom o odpovědnosti vůči sobě a společnosti; i tady se Trojan snaží najít podněty, na kterých můžeme lidská práva a jejich ideu postavit.⁹⁰

Na jedné straně zde máme svobodu, podle které – jak pravil apoštol Pavel – „všechno smím“.⁹¹ V tomto případě zde svoboda má být nejen pro nás, ale zejména pro druhé, pro

⁸² TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 22.

⁸³ Na tomto pojetí můžeme vidět určitou paralelu s přístupem Boženy Komárkové. Zatímco Trojan si vztah mezi konkrétním člověkem a Bohem a mezi lidmi samými odvozuje ze *Starého zákona*, Komárková tato spojení zahrnuje do své koncepce, aniž by odkazovala na *Bibli*; do svého pojetí to zahrnuje v podstatě jako samozřejmost, bez nutnosti toto tvrzení něčím odůvodňovat nebo podporovat.

⁸⁴ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 26.

⁸⁵ Tamtéž, s. 26-7.

⁸⁶ Tamtéž, s. 31.

⁸⁷ ŠIMÁK, Martin. Lidská práva – od historie do současnosti. *Kontakt – Časopis pro ošetrovatelství a sociální vědy ve zdraví a nemoci* [online]. Publikováno 29.6.2005, vol. VII., no. 1-2, s. 115 [cit. 22.1.2020]. Dostupný z: <https://kont.zsf.jcu.cz/pdfs/knt/2005/01/22.pdf>

⁸⁸ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 36.

⁸⁹ Tamtéž, s. 35.

⁹⁰ Tamtéž, s. 37.

celou společnost a její vývoj – v tom je její podstata.⁹² Na druhé straně toto tvrzení pokračuje určitým omezením: „budiž, ale ne všechno pomáhá.“⁹³ V této podobě podle Trojana daný výrok vytyčuje svobodě vyhovující směr. Svoboda totiž není cílem sama sobě, naopak, je tím, co nám umožňuje vytvoření hodnoty duchovní i materiální.⁹⁴

Svoboda není jenom o lidech jako takových, jak Trojan zdůrazňuje: je především o vztahu k druhým lidem. Jen tímto způsobem můžeme postupovat a pohybovat se v oboru lidských práv. Pokud se budeme dívat jenom na vlastní prospěch a blahobyt, ničeho nedosáhneme.⁹⁵ „Nechtít prosazovat sám sebe, sloužit k růstu celého společenství vyžaduje odříkání. Taková svoboda neuhne před zápasy a mnohdy ji čeká i neporozumění, ba ústrky a nevěle. V nejzazším horizontu i obět' vlastního života, jak to dosvědčují ti, kdo se této výsostné svobodě zasvětili.“⁹⁶

Důležitá je pro Trojanův koncept také skutečnost, že již v *Novém zákoně* se nacházejí zmínky o tom, že původní církev nedělala rozdíly mezi lidmi: nezajímala se, z jakého stavu lidé pocházejí – vládla zde rovnost. Změnu tohoto chápání můžeme najít ve skutečnosti, „kdy filosofující patristika, např. i velký církevní otec Augustin⁹⁷ a před ním i po něm další, podlehnou neologizaci a z dynamického myšlení, k němuž v zásadě vede biblická zvěst, vytvářejí uzavřenou nauku o stavovském uspořádání společnosti.“⁹⁸ Ze světa, kde původně panovala mezi všemi rovnost, se tak stal svět, který mezi lidmi činil rozdíly.

Máme zde tak situaci, kde se na jedné straně říká, že vzniklá nerovnost panující mezi lidmi se neshoduje s přirozeností každého člověka; na druhé straně je však pád a dědičný hřích, jenž je

⁹¹ Bible: překlad 21. století. Praha: Biblion, 2009, 1Kor 10, 23.

⁹² TROJAN, Jakub S. Svoboda a spravedlnost. *Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 2 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Spravedlnost-a-svoboda-Jakub-S-Trojan.html>

⁹³ Bible: překlad 21. století, 1Kor 10, 23.

⁹⁴ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 38-39.

⁹⁵ Tamtéž, s. 39.

⁹⁶ TROJAN, Jakub S. Svoboda a spravedlnost. *Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 2 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Spravedlnost-a-svoboda-Jakub-S-Trojan.html>

⁹⁷ Zásadním myslitelem v historii byl pro Jakuba S. Trojana, stejně jako pro Boženu Komárkovou, Augustin. Trojan konkrétně zmiňuje v této souvislosti Augustinovo zaměření se na to, že křesťané, včetně těch vysoce postavených, dávali přednost své vlastní ctnosti, než na město, ve kterém žili; jako příklad zmiňoval Augustin Řím. Člověk podle Augustina stojí nad všemi ostatními; toto tvrzení však neznamená, že zde nadále už žádné vztahy mezi člověkem a dalšími jsou nejsou. To, že člověk jakožto nejvýše postavený tvor má mířit vzhůru, neznamená, že tak má činit na úkor ostatním jsoucnům. In: TROJAN, Jakub S. *Struktura Augustinovy Civitas Dei*. *Křesťanské revue* [online]. 2017, č. 2 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/file/y71/esej-Augustinova-Civitas-Dei-def.docx>

⁹⁸ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 48-49.

údajně počátkem této nerovnosti. Tato myšlenka týkající se pádu je tak v podání církve důvodem, proč se společnost dělí na vládnoucí (případně svobodné) a na ovládané (otroky).⁹⁹

Ačkoli dějiny přinesly řadu nerovností mezi lidmi, dle myšlenky základních práv člověka jsme si v právech a důstojnosti všichni bez výjimek rovni. Před zákonem neexistují rozdíly: muž nebo žena, bohatý nebo chudý, mladý nebo starý, bílé nebo tmavé pleti či snad významného společenského uznání – každý má stejná práva jako ti ostatní.

Některé náměty pocházející z *Bible* se podle Trojana dočkaly v průběhu dějin několika proměn, jejichž prostřednictvím nakonec skončily v podobě lidských práv, jak je známe dnes. „V nich je položen důraz na zachování práva, na nutnost občanské angažovanosti, na řádný soud a respekt k lidské důstojnosti, na sociální ochranu slabých členů společnosti, cizinců atd.“¹⁰⁰

Vývoj ideje lidských práv není ale jenom o podnětech, které nám dala *Bible*. Zásadní roli zde sehrálo mnohem více faktorů: Trojan do svého výzkumu týkajícího se vývoje ideje lidských práv zahrnul nejen konkrétní myslitele, kteří se touto ideou zabývali, ale neopomněl ani na další možné faktory, které tuto ideu mohly nějakým způsobem ovlivnit, jako jsou například křížové výpravy, spor o investituru či významné listiny¹⁰¹, jako je *Magna charta libertatum*, *Augsburský mír*, *Edikt Nantský* či *Rudolfův Majestát* apod.¹⁰²

⁹⁹ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 49.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 28.

¹⁰¹ Na tomto místě je vidět rozdílnost přístupu mezi Jakubem S. Trojanem a Boženou Komárkovou; Komárková se zaměřila v podstatě jenom na vybrané myslitele – a bezmála jediné dokumenty, které zdůrazňovala, byly Deklarace vzniklé v osmnáctém století. Trojan však ve své práci bere v úvahu a zmiňuje i další listiny, které ovlivnily vývoj ideje lidských práv, například *Edikt Nantský* či *Kutnohorský náboženský mír*. A samozřejmě neopomíjí ani další důležité historické události, jako jsou například křížové výpravy či třicetiletá válka.

¹⁰² Zde je důležité připomenout, že postupem času se zde začínal objevovat člověk v novém pojetí – člověk, který nechápe svůj život v tomto světě jen jako něco, co předchází životu věčnému, který následuje po smrti, ale on sám stojí ve středu zájmů, a takový člověk se zaměřuje především na svět kolem sebe, nikoli na ten, který bude následovat. S tím úzce souvisí názor, že lidská práva nemají náboženské kořeny, ani zde nezáleží na tom, k jaké společenské vrstvě člověk náleží – jde především o to, že tato práva náleží člověku v podstatě jenom kvůli jeho lidství. Můžeme proto obecně říci, že z tohoto období vyplývají pro vývoj lidských práv především nové cesty ve filosofii a politice, kde se projevilo mnohem větší úsilí zachytit tato práva do písemné podoby. In: ŠIMÁK, Martin. *Lidská práva – od historie do současnosti*, s. 115.

Samozřejmostí jsou také francouzská a americká verze deklaráce, které pro Trojana (stejně jako pro Komárkovou) představují zásadní bod – ovšem trochu jiným způsobem. Zatímco pro Komárkovou byly deklaráce důležité, protože z nich vycházela a její názor na ně protnul celé její pojetí, Trojan upozorňuje především na problém, který – i přes jejich racionalisticky orientovaný směr – nám tato prohlášení zanechala: vztah mezi svobodou a rovností. Jinak řečeno, jakmile rovnost nebo svoboda získá převahu nad druhým, vznikne problém – jak ukázal konflikt mezi západním světem, který dával důraz na svobodu, a socialismem, který vedl k takzvané studené válce. Obě hodnoty proto musí být v rovnováze.¹⁰³

Konfliktů bylo napříč celými dějinami mnoho; jejichž předmětem bylo definovat a určit vzájemné povinnosti a práva; důraz se v tomto úkolu dával zejména na vztah mezi jedinci, kteří disponovali mocí, a jejich poddanými. Nešlo však samozřejmě o ucelený souhrn lidských práv, ale spíše o jednotlivá, konkrétní oprávnění.¹⁰⁴

2.2 Pojetí pravdy

To, že jedinci náleží určitá práva, úzce souvisí se skutečností, že tato práva pocházejí z pochopení člověka jakožto někoho, kdo má určitou odpovědnost.¹⁰⁵

Celý tento problém týkající se odpovědnosti za své činy je nepochybně zahrnut do dějin a vývoje ideje lidských práv – podle Trojanova úsudku však znamenají jenom jednu stranu problému; druhá strana představuje etické pojetí celé této věci. Tím chce Trojan zdůraznit zejména zaměření se na vztahy mezi lidmi (například v rodině) a na postoji lidských vztahů k dané instituci. Pokud jde o první zmíněné stanovisko, tj. o vztahy mezi lidmi, nabízí se navíc otázka, zda máme mezi lidská práva řadit také například ohled na svobodu a důstojnost člověka či právo na svobodný projev. Pokud by naše odpověď na tento problém kladně, vzápětí se vynoří záležitost týkající se poměru mezi právem a etikou.¹⁰⁶

¹⁰³ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 88-89.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 46-47.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 206.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 244.

Za nejcennější zdroj ideje lidských práv považuje Trojan pravdu – v podobě, v jaké nám byla představena Husem¹⁰⁷ (ačkoli na ni poukázal již Ježíš); právě v ní se totiž nachází impuls k těmto základním právům; pravdu tak lze chápat jako jejich předchůdkyni v mnohem hlubším smyslu, než výrok, že lidská práva jsou přirozená.

Ve starořeckém jazyce můžeme pojem „pravda“ (Ἀλήθεια) přeložit jako „neskrytost“. Trojan uznává, že takovýto výklad se nám může zdát poutavý, neboť potom, pokud bychom se odvolávali na „pravdu“, odvolávali bychom se na něco, co překračuje všechna jsoucna.¹⁰⁸

Pravdu proto nesmíme chápat jen jako nějaký výrok, nějakou formuli, která má vztah ke skutečnosti. Nesmíme ji ovšem chápat ani jako splynutí mezi tvrzením a skutečností, protože ani to není tím správným východiskem. Řešením je pochopení pravdy jako jakéhosi duchovního vzoru, úrovně, která se promítá celým lidským životem; to je také to, k čemu odkazuje Ježíš: cesta k Bohu. „Víme, že cesta běžně symbolizuje životní pouť. Cesta – pravda – život. Tato trojice je tu uvedena pospolu jako opis pro životní příběh, kterým Ježíš prochází a k jehož uskutečnění zve i své učedníky. Náš výrok nechce připoutat pozornost k nadčasové identitě mezi Ježíšem a pravdou, k onomu jest, které spojuje oba členy výroku, nýbrž k dění, do něhož svým svědectvím pravdě Ježíš vstoupil.“¹⁰⁹

Podle Trojana je pravda duchovní mocí, kterou disponuje a vládne Království Nebeské; je to ona, kdo svým vlivem zasahuje i do života pozemského. Navádí nás k realitě, „v jejímž světle máme posuzovat všechny lidské výkony praktické i myšlenkové, církevní i světské“.¹¹⁰ Jinak řečeno, pravda¹¹¹ je tedy něčím, co stojí nad celým naším světem – netýká se jen duchovního světa. Hus chápe pravdu jako něco, čemu se zodpovídáme svým jednáním i myšlením.¹¹²

¹⁰⁷ *Čtyři artikuly pražské*, jak je představili husité, v sobě zahrnují hned několik podnětů, které mají souvislost s lidskými právy v dnešní podobě. V podstatě tyto čtyři články představovaly předpisy pro náš život a jednání, které má být ve shodě s Bohem a které by se tak shodovalo s jeho nároky. Trojan se v těchto souvislostech zaměřil zejména na fakt pocházející z reformace, se kterým přišel Jan Hus: pojetí pravdy, podle které máme posuzovat veškeré lidské jednání, ať už myšlenkové, nebo věcné; tento bod Husova myšlení se nejviditelněji nachází v jeho konfliktu se zástupci církve, na koncilu konaném v Kostnici v letech 1414-1418. In: TROJAN, Jakub. *Idea lidských práv v české tradici. Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 3 [cit. 20.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Idea-lidskych-prav-v-ceske-tradici-Jakub-S-Trojan.html>

¹⁰⁸ TROJAN, Jakub S. *Ježíš a pravda. Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 2 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/JEZIS-A-PRAVDA-Jakub-S-Trojan.html>

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ TROJAN, Jakub. *Idea lidských práv v české tradici. Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 3 [cit. 20.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Idea-lidskych-prav-v-ceske-tradici-Jakub-S-Trojan.html>

¹¹¹ Pravdy jakožto duchovní moci se chopily naše země během reformace. Znovu se na ni naši myslitelé zaměřili během devatenáctého století, například Karel Havlíček Borovský či František Palacký. Na jejich názor a definici pravdy jakožto podstaty soukromé i veřejné sféry, ke které máme odpovědnost, navázalo století následující, například Tomáš G. Masaryk či

Pokud jde o konflikt mezi Husem a církví, podle těchto církevních zástupců byla pravda předána do jejich rukou, a pouze oni mohou rozhodovat o tom, co se s touto pravdou shoduje, zatímco Hus se odvolává na Krista: „ (...) pravda je duchovní instancí, v jejímž světle jsme voláni k přezkoumání všech lidských rozhodnutí, konání a postupů jak v osobní, tak instituční sféře.“¹¹³ Pravda je zde vnímána jako to, z čeho pochází duchovní moc, a jakožto takováto duchovní podstata stojí pravda nad veškerým bytím.¹¹⁴ (S tím také souvisí to, že na pravdu se máme dívat jako na pravdu takovou, nikoli skrze naše zájmy.) Můžeme tak říci, že duchovní podstata, na kterou se odvolával Hus, stojí proti obecné právní zákonitosti; Husovo východisko zde v podstatě ohrožovalo postavení církve – a výsledkem sporu bylo Husovo upálení.¹¹⁵

Střet mezi církví a Husem měl – samozřejmě – významný vliv na události budoucí, čehož si byl Trojan vědom. V pravdě jsme si všichni rovni, nezáleží na postavení či bohatství; tato rovnost nám byla dána Bohem (jak dokazuje svědectví o podobenství). Náš přístup k pravdě předznamenává vzájemnou toleranci. V podstatě můžeme říci, že husitský program s názvem *Čtyři artikuly pražské* vytvořil duchovní základ, z něhož v pozdějších dobách vycházejí jednotlivá lidská práva, jejichž předpokladem je rovnost od Boha.¹¹⁶

Tuto pravdu však Trojan považuje také za základ a předpoklad demokracie, jak ji známe dnes. Šlo o to, jak poznamenala Božena Komárková¹¹⁷, že za jednu ze zásadních událostí dvacátého století v oblasti lidských práv můžeme považovat konflikt mezi demokratickou společností, která je postavena na lidských právech, a mezi totalitními systémy té doby¹¹⁸, jejichž cílem

Emanuel Rádl. I oni chápali pravdu zejména jako duchovní a mravní moc, která provází veškeré naše jednání. In: TROJAN, Jakub. *Idea lidských práv v české tradici. Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 3 [cit. 20.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Idea-lidskych-prav-v-ceske-tradici-Jakub-S-Trojan.html>

¹¹² TROJAN, Jakub S. Kořeny a zdroje demokracie u nás. In: TROJAN, Jakub S. *Spravedlnost povznáší národ: bilance theologa uprostřed 90. let*. Benešov: Eman, 2002, s. 38.

¹¹³ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české tradici. Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 3 [cit. 20.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Idea-lidskych-prav-v-ceske-tradici-Jakub-S-Trojan.html>

¹¹⁴ TROJAN, Jakub S. Husovo pojetí pravdy. *Křesťanské revue* [online]. 2015, č. 3 [cit. 25.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Husovo-pojeti-pravdy-Jakub-S-Trojan.html>

¹¹⁵ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české tradici. Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 3 [cit. 20.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Idea-lidskych-prav-v-ceske-tradici-Jakub-S-Trojan.html>

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Božena Komárková zastávala názor, že podstata člověka spočívá v jeho svobodě; to je to, co nás určuje a definuje. Naše dějiny však vypovídají o opaku, o tom, jak se člověk této své podstatě odcizil. In: KOMÁRKOVÁ, Božena. *Božena Komárková a její hosté: eseje a rozhovory*, s. 47.

¹¹⁸ BEDNÁŘ, Miloslav. *Spravedlnost, demokracie a česká filosofie politiky: úvahy nad proměnou hodnot po roce 1989*, s. 136.

byla v podstatě snaha zničit *Deklaraci lidských práv a svobod*, která byla postupem času zahrnuta do systémů všech států.¹¹⁹

Podle socialistického státu dává lidská práva až stát, člověk se s nimi nerodí; stát je zde v podstatě v roli chlebodárcce, který dává svým občanům vše potřebné pro naplnění jeho potřeb.¹²⁰ „A tak v nedávné době polovina lidstva s různou důsledností individualismus odmítla. Odmítla kodex lidských práv, považovaný až doposud za nejvelkolepější odkaz historie posledních dvou století, a prohlásila je za historický omyl, který způsobil mravní izolaci individua a chaos celého světa.“¹²¹

Trojan k tomu navíc dodává, že vzhledem ke skutečnosti, že krizová situace, které obklopovala celou Evropu, byla povahy nikoli jen politické, ale také duchovní a mravní, musíme se obrátit zpátky k základním prvkům „své národní svébytnosti“¹²² – která, společně s ostatními zvyky, nás seznamuje s pravdou, ve které je moc „obnovné“ povahy. Tuto pravdu má možnost poznat každý, kdo se jí ve všech stánkách svého života otevře. „Bez věrnosti této duchovní autoritě, která zavazuje k tvorbě demokratických institucí, k účasti na občanských aktivitách a zároveň k jejich neustálé kritické revizi, si nelze představit skutečně hlubokou osobní i veřejnou obnovu. Odtud je třeba vytvářet předpoklady tvořivého dialogu v lidských právech.“¹²³ Pravda stojí v základu práva, jak se snažil ukázat už Jan Hus; ovšem společně s tím současně představuje i vyzvání k tomu, abychom shledali za úkol každé lidské bytosti následovat ji.

2.3 Svoboda a spravedlnost

Jak bylo vysvětleno, v Trojanově konceptu, stejně jako v pracích dalších zmíněných myslitelů, zastává pravda významnou a důležitou součást ideje lidských práv – není ovšem jediná. Svou podstatnou úlohu zde má i spravedlnost. Důvod, proč ji do své koncepce zahrnuje, je následující: Trojan ve své studii lidských práv vychází z *Bible*, ve kterém

¹¹⁹ KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*, s. 40.

¹²⁰ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*, s. 211.

¹²¹ KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*, s. 42-43.

¹²² TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 121.

¹²³ Tamtéž, s. 121.

najdeme hned několik impulsů, jejichž cílem je ochrana slabších jedinců. Jedním z těchto impulsů, které mají zaručit práva každé bytosti, je spravedlnost.

Jde o to, že pokud se někdo dopustí násilného činu na mé osobě, mám podle evangelia tento akt unést, ba dokonce ho musím viníkovi odpustit – vždycky a bez výjimky.¹²⁴ Na druhou stranu může nastat situace, kdy to nejsem já, na kom je činěno násilí, ale někdo další. Jak mám v této takzvané situaci etického trojúhelníku jednat? Jde zde o osobu, na které je zlo páčáno. Na jedné straně toto jednání nemohu přehlížet. Jak se mám ale zachovat? Pokud se dotýčného zastanu a vystoupím na jeho obranu, ublížím tak pachateli. Jednám tak správně?¹²⁵ Nejde zde tedy jenom o zlo, které je páchané na mé osobě, ale také na ostatních.

Z této polemiky vyplývá, že spravedlnost a svoboda jsou témata, která spolu úzce souvisí – neboť obě jsou obsažena v lidských právech a obě představují určitý problém. Vztahem těchto dvou pojmů se Jakub S. Trojan zabývá ve svém článku s názvem *Svoboda a spravedlnost*. Trojan zde ukazuje na rozdíly, které se vyskytují v každé společnosti, jako je například bohatství a majetek, kdy toho někdo vlastní více než jiní. A na tomto příkladu škály vidíme dva krajní body, na jedné straně extrémní chudobu, na straně druhé extrémní bohatství. Čím jsou ovšem tyto dva stavy způsobeny?¹²⁶

Podle Trojana je to jasný příklad společenské nespravedlnosti, nehledě na to, že je zde stále otázka, zda tito extrémně bohatí lidé získali své bohatství čestným způsobem či naopak. Na tento fakt navazuje pojem „svoboda“ – neboť je to ona, kdo je příčinou této společenské nespravedlnosti. Pokud tedy chceme dát přednost spravedlnosti před jejím opakem, řešením je omezení svobody. A tím vzniká problém.¹²⁷

Trojan v návaznosti na toto tvrzení popisuje ve svém článku *Svoboda a spravedlnost* syndrom vězně, jak nazval sám Václav Havel chování občanů českého státu během 40 let nadvlády. Jde o to, že chování a možnosti vězňů jsou omezeny v podstatě na minimum, je jim dovoleno vykonávat pouze bezprostřední procesy, jako je například úklid cely či pár vycházek. Tyto

¹²⁴ TROJAN, Jakub S. Politika a odpuštění. In: TROJAN, Jakub S. *Spravedlnost povznáší národ: bilance theologa uprostřed 90. let*. Benešov: Eman, 2002, s. 164.

¹²⁵ TROJAN, Jakub S. Co se vzrůstajícím násilím ve společnosti? *Křesťanské revue* [online]. 2017, č. 1 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/file/871/tema-Trojan-Nasili-def.doc>

¹²⁶ TROJAN, Jakub S. Svoboda a spravedlnost. *Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 2 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Spravedlnost-a-svoboda-Jakub-S-Trojan.html>

¹²⁷ Tamtéž.

postupy však brzy zevšední a vězni je začnou vykonávat zcela automaticky, bez přemýšlení, bez nutnosti rozhodování se. Dotyčný vězeň se v tomto neustále se opakujícím vzorci vyskytuje i několik let; po propuštění z vězení je však tato osoba značně zmatená. Po tolika letech žití ve stále se opakujícím systému chování je jí dána svoboda, které se jí během svého věznění nedostávalo. Ovšem tato osoba v této chvíli neví, co se svou znovunabytou svobodou činit; tíží ho kvantum možností a voleb, ve kterých má činit vlastní rozhodnutí.¹²⁸

Svoboda však podle Trojana představuje problém i pro generaci následující. Zatímco předchozí (tj. právě představená) generace si se svobodou, kterou přináší *Všeobecná deklarace lidských práv*, nevěděla rady, tito lidé už vidí ve svobodě možnosti, jak ji využít. V jejich případě se však svoboda stává přímo pokušením, neboť vidí především to, co jim může svoboda poskytnout, jako je například bohatství či moc. Tím vzniká druhý extrém svobody, kdy svoboda neslouží k tomu, abychom byli vedeni k odpovědnému chování – představuje prostředek, který má sloužit jen k vlastnímu užitku. Taková svoboda má povoleno vše; a v radikální situaci je schopna přinést zkázu celé společnosti – včetně toho, kdo tento názor zastává.¹²⁹

Důležité je pro Trojana také to, aby svoboda a spravedlnost nestály proti sobě – oba termíny jsou zahrnuty v ideji lidských práv, tvoří v podstatě základní kameny této ideje, střet mezi nimi je proto vyloučený. Trojan konkrétně upozorňuje na fakt, že lidé při využívání svého práva svobody nebrali ohled na spravedlnost; jdou si za svými cíly a neohlíží se na druhé. Toto chování má však neblahé výsledky na společnost.¹³⁰

Ve své koncepci zachází Trojan tak daleko, že říká, že spravedlnost je úzce spojena nejen se svobodou s právem, spravedlnost je právu dokonce nadřazena. Prostřednictvím tohoto faktu tak můžeme vidět situace, kdy se spravedlnost dostává do konfrontace se zákony; vzhledem k tomu, že spravedlnost má mnohem větší hodnotu než zákony a právo, v podstatě je spravedlnost mírou všem zákonům.

Trojan zde navíc představuje dvě pojetí spravedlnosti: v prvním případě jde o koncept, podle něhož každý dostane to, co mu patří, ve druhém případě se jedná o protestantskou definici,

¹²⁸ TROJAN, Jakub S. Svoboda a spravedlnost. *Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 2 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Spravedlnost-a-svoboda-Jakub-S-Trojan.html>

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž.

kteřá chápe spravedlnost zejména jako naplnění života (zaměřuje se na jeho kvalitu); a značně se tak odlišuje od prvního konceptu spravedlnosti.¹³¹

2.4 Naprostá rovnost mezi všemi jedinci?

Podle Trojana jsme si všichni rovni – což je myšlenka lidských práv, jejíž impuls nám dala sama *Bible*. Mezi Bohem a každým člověkem panuje určitá podobnost; a vzhledem k této podobnosti nejsou, respektive nemohou být, mezi lidmi žádné rozdíly. Záleží jen na našich rozhodnutích, která vykonáme – jedině ta se budou brát v úvahu při našem spasení. Konkrétně Trojan ve svém spisu *Idea lidských práv v české duchovní tradici* píše: „Padají hranice národní, rasové, stavovské, ať už na straně těch, kdo činy milosrdenství konají či je přijímají, anebo na straně těch, kdo jsou Synem člověka usvědčeni, že se takové služně vyhnuli.“¹³²

Národ, ke kterému patříme. Barva pleti. Nebo třeba to, zda vůbec (případně jaké) náboženství vyznáváme. Nic z toho – pokud jde o naše spasení – nemá ve výsledku žádný význam, žádnou roli; tím chci říct, že Trojan vyjmenovává více parametrů, které ve své teorii bere v úvahu. Ano, na jednu stranu uvádí jmenovaná „kritéria“ jenom jako příklad, jenom jako něco z mnoha. Ale i přesto – to, co mě osobně přijde vzhledem k celé povaze tohoto citovaného Trojanova spisu a vlastně celé jeho filosofie velice zvláštní, je skutečnost, že nikde v jeho spisech a člancích není zmíněn jeden z nejzásadnějších a nejzřetelnějších rozdílů, který protknul celou historii: odlišnost mezi mužem a ženou.

Netvrdím, že do této výše citované věty Trojan rovnost pohlaví nezahrnuje – přece jen, vyjmenovaná kritéria jsou míněna jenom jako příklad. Ovšem na druhou stranu tento český myslitel ve svých studiích zmiňuje a bere v úvahu mnohé, nejen myšlenky, se kterými přišli filosofové v předchozích staletích, soustředil se i na různé smlouvy a dohody a neopomněl ani například důsledky křížových výprav, třicetileté války či spor o investituru. A to je důvod, proč mi přijde tak překvapivé a zároveň zarážející, že problému tak důležitému takřka v celé historii, podřízenost ženy svému muži, se tento český myslitel nijak nevěnuje a celkově ho

¹³¹ TROJAN, Jakub S. Hodnota spravedlnosti v křesťanské teologii. In: TROJAN, Jakub S. *Spravedlnost povznáší národ: bilance theologa uprostřed 90. let*. Benešov: Eman, 2002, s. 62- 63.

¹³² TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 36.

v žádném spisu nebo článku vůbec nezmiňuje – a to i přes skutečnost, že je tento „rozdíl“ tak jasný a byl součástí životů všech lidí napříč staletími, které Trojan ve svém zkoumání mapuje.

Jde mi o to, že ve svém výzkumu Trojan vychází z *Bible*, které je pro něj ve výkladu vlastní koncepce ideje lidských práv v podstatě primárním zdrojem. Jak ale bylo zmíněno výše, ve svém spisu *Idea lidských práv v české duchovní tradici* čtenáři předkládá jen určité body, které se k ideji lidských práv přímo vztahují, nikoli ucelený, systematický výklad. (Stejně jako tomu ostatně bylo i v dalších částech tohoto spisu.) Na jednu stranu tak Trojan vyzdvihuje hlavní teze spojené s lidskými právy, jako například zmíněnou myšlenku o podobnosti ze *Starého zákona*, podle které je člověk vytvořen k obrazu Božímu. Ale: prvním stvořeným člověkem byl Adam. Jak je to ovšem s Evou?

Nedá se říci, že by Eva byla přímo stvořená jako podobná Bohu – byla stvořena ze žebra Adamova, pro něj. Avšak i přes tuto skutečnost vložil Bůh vládu nad světem do rukou jim oběma – Adam i Eva si proto byli (nezávisle na způsobu svého stvoření) rovni. Opačná situace nastala až po spáchání Hříchu, kdy Bůh Evě pověděl: „Po muži budeš dychtivě toužit, on ti však bude poroučet“.¹³³

Nedostatek, který je vidět u Komárkové v podobě možnosti zdůvodnění lidských práv pro nevěřící, je v Trojanově koncepci nahrazen jiným: zrovnoprávněním pohlaví.¹³⁴ Trojan se o tomto tématu nezmiňuje, nebere v úvahu to, jaký vliv mohla tato „situace“ z knihy *Genesis* mít na ideu lidských práv, jakým způsobem zasáhla do vývoje této ideje vnímání postavení a uznání ženy ve společnosti.

Celý Trojanův koncept se mi zdá přesvědčivý – až na tuto malou trhlinu, až na toto slepé místo. Neuvědomuji si totiž, že bych v některém z jeho spisů či článků o postavení ženy četla byť jen letmou zmínku. A právě to mi v jeho myšlení chybí: aspoň zběžný náčrt toho, jak idea lidských práv pracovala s tímto problémem, který lidstvo provázal tolik staletí – s problémem,

¹³³ *Bible: překlad 21. století*, Gn 3, 16.

¹³⁴ Zatímco Jakub S. Trojan ve svém výzkumu vycházel z *Bible*, Božena Komárková šla přímo k transcendentnu, ke vztahu k Bohu. Zatímco Trojan vzal v úvahu i jiné složky, které mohly ovlivnit a také ovlivnily vývoj ideje lidských práv, Komárková se soustředila víceméně na vybrané filosofy. Navíc, Komárková ve svých spisech neuvádí názorné příklady, jde jí jen o to, aby člověk vyznával křesťanství – na rozdíl od Trojana, který se zamyslel i nad člověkem, který tuto náboženskou víru nevyznává. A právě to jsou důvody, proč mi tento problém nevyvstal i u Komárkové, zatímco u Trojana je podle mě jasně patrný.

který přinesla *Bible*, o postavení, které Eva „získala“ po Hříchu, a o jeho dopadu na ideu lidských práv, na její celkový vývoj.

Netvrdím, že bez jakékoli zmínky o tomto tématu ztrácí Trojanův způsob zdůvodnění ideje lidských práv svůj význam. Uvědomuji si, že charakteristika muže a ženy v *Bibli* je obsáhlé a složité téma. Ale vzhledem ke způsobu, jakým se Trojan k ideji lidských práv staví a jakým způsobem probíhal jeho výzkum, jaké faktory, které mohli tuto ideu nějak ovlivnit, vzal v úvahu – nehledě na skutečnost, že *Bible* představovala pro Trojanovo pojetí lidských práv primární zdroj – si myslím, že by tam nějaká zmínka, byť jen zběžná, měla být.

3. Ladislav Hejdánek: Lidská práva z pohledu filosofa

„Předem připomínám, že v oblasti teorie práva se vůbec nepovažuji za kompetentního; ale otázka, o niž jde, náleží spíš do oboru filosofie práva. Ve filosofii je však taková specializace, jakou známe z odborných věd, nepřipustná, neboť filosofie přestává být filosofií, jakmile ztratí svůj vztah k celku. Proto má filosof právo i povinnost se vymezovat ke každé otázce a ke každému tématu, pokud mají váhu v širších, obecnějších souvislostech. Otázka lidských práv takovou obecnou důležitostí pro pojetí člověka a společnosti mimo veškerou pochybnost má.“¹³⁵

Francouzská *Deklarace práv člověka a občana* dala prostřednictvím hesla „svoboda, rovnost, bratrství“ novou podobu hodnotám, které tu již byly. Stejně to bylo v případě deklarace vydané v roce 1948. V období po druhé světové válce proběhlo několik nových snah a pokusů o zformulování a vymezení lidských práv a svobod pro každého jedince. Pomalu se začala šířit myšlenka, že na porozumění a uznání těchto práv a svobod bude záviset budoucnost celého lidstva.¹³⁶

Následně však Hejdánek upozornil na skutečnost, že se tyto zmíněné listiny neodvolávají na víru v Boha – a i přesto zde byla vyvinuta veliká snaha naplnit požadavek týkající se upevnění lidských práv v něčem více než jen v podobě zákona: Zdroj těchto práv je přikládán lidské přirozenosti, respektive přírodě.¹³⁷

Přirozenost lidských práv spočívá v myšlence, že jsou tato základní práva společná všem lidem – což je důvod, proč je můžeme chápat jako nezciitelná a všeobecně platná; takto vnímaná práva mají být uznávána ještě před uzákoněním práv pozitivních. Ladislav Hejdánek však zastával názor, že je „potřeba nového prodiskutování ideje přirozených práv“.¹³⁸

¹³⁵ HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 19. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy přáteli*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, s. 117.

¹³⁶ S tím souvisí i určitá pravděpodobnost, že by se myšlenka důstojnosti a základních lidských práv, patřící každému konkrétnímu jedinci, mohla rozšířit i mimo evropský a americký kontinent. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Svoboda a myšlenka lidských práv*. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Havel je uhlik: filosof a politická odpovědnost*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009, s. 30.

¹³⁷ Tamtéž, s. 30-31.

¹³⁸ HAVLÍČEK, Aleš. *Lidská práva v pojetí Ladislava Hejdánka a Jakuba Trojana*, s. 203.

3.1 Přirozená práva?

Důvod, proč lidé vnímají lidská práva ve spojitosti s narozením, viděl Hejdánek v osvícenství. Své tvrzení ospravedlňoval tím, že tato doba nám představila tvrzení, že lidská práva a důstojnost nejsou jen záležitostí pocházející z duchovních představitelů či světských vládců, kteří představují vykladače Boží vůle¹³⁹ – jsou záležitostí pocházející z přírody; stejným způsobem je pro toto období typické to, že se myšlenka lidských jakožto přirozených práv slučuje s rozumem. Zde Hejdánek poukázal na využití Aristotelových spisů, ve kterých antický filosof definoval člověka jakožto „zoon logon echon“, bytost mluvící a rozumějící; z tohoto pojetí lze vyvodit, že člověk se s rozumem rodí; rozum tak můžeme vnímat jako základní rys člověka.¹⁴⁰

Ladislav Hejdánek se k myšlence přirozenosti lidských práv, konkrétně ke spojitosti mezi přirozenými právy a narozením lidské bytosti, stavěl kriticky; celá tato myšlenka je podle jeho úsudku již neobhájitelná. Jako důvod svého přesvědčení uváděl to, že jako zdroj základních lidských práv a svobod lidé vnímají něco přirozeného, přírodního, v ideálním případě jako něco spojeného s narozením. To ale odporuje lidské zkušenosti, protože každý člověk se rodí jako bezmocný, neschopný se postarat sám o sebe – což je důvod, proč o tomto čerstvě narozeném jedinci nemůžeme tvrdit, že je svobodný, neboť je závislý na pomoci ostatních. To je ostatně příčinou kritiky těchto práv a svobod. (Pro Hejdánka bylo v této úvaze důležité zejména rozlišení mezi myšlenkou lidských práv a svobod, tj. myšlenkovým aktem, a samotnými právy a svobodami, tj. předmětem myšlení.)¹⁴¹

To ovšem znamená, že oproti tvrzení, podle něhož se člověk s určitými základními lidskými právy rodí, stojí stanovisko, podle něhož je přípustné odvozovat původ lidských práv od společnosti. Podle Hejdánkovy teorie totiž žádná skupina lidí nemůže poskytovat práva a svobody. (Důvodem této myšlenky je skutečnost, že daná skupina musí být v první řadě ustanovena lidmi jakožto opravdový „subjekt“.)¹⁴²

¹³⁹ HEJDÁNEK, Ladislav. Svoboda a myšlenka lidských práv, s. 32.

¹⁴⁰ HAVLÍČEK, Aleš. Občanská, lidská a přirozená práva. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEC, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 69.

¹⁴¹ HEJDÁNEK, Ladislav. Svoboda a myšlenka lidských práv, s. 31.

¹⁴² HEJDÁNEK, Ladislav. Lidská práva, budoucnost Evropy a jedna česká tradice. *Reflexe*. 1990, č. 4, s. 9.1—9. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1006682>

Důsledkem je pak to, že na jedné straně získávají všichni lidé stejná práva a důstojnost svým narozením; na straně druhé se však, podle názoru Ladislava Hejdánka, nerodíme svobodní – tuto „schopnost“ teprve nabýváme, tj. stáváme se svobodnými. To znamená, že ačkoli oba jmenovaní myslitelé zastávají ideu lidských práv, rozhodně nesouhlasí s myšlenkou těchto práv jakožto přirozených. A i přes toto odmítnutí přirozeného zdroje lidských práv se oba myslitelé snaží obhájit myšlenku jejich nezczitelnosti. Nabízí se proto otázka: Jakým způsobem ale máme zachovat a zajistit jejich univerzální platnost a nezczitelnost, když ne prostřednictvím „přirozenosti“?¹⁴³

V Hejdánkově případě se tak proti sobě staví myšlenka práv, která získáváme svým narozením, proti myšlence, že se každý z nás rodí jako malá, bezmocná bytost, která je závislá na rodině a společnosti.¹⁴⁴ Dítě získává podstatu svého lidství pouze ve společnosti – tato teze má však svou podmínku: musí mu být dovoleno umožnit spojení s dalším jedincem, nejčastěji s matkou. I kdyby se dítě dostalo do té nejlepší společnosti, bez naplnění této podmínky to nebude stačit a dítě bude frustrované z nedostatku emočně-sociálních vjemů a impulsů. Můžeme tedy říci, že žádná společnost sama o sobě nemá ve svých silách umožnit jedinci to, jak má v budoucnosti jednat;¹⁴⁵ to je možné pouze s pomocí určité osoby, která je pro dítě důležitá.

S tím také souvisí to, že podle Hejdánka musíme být ke svobodě vychováni; nerodíme se jako svobodní lidé, musíme se jimi stát. Člověk tak má ze své podstaty příležitost stát se svobodným. S tím také souvisí skutečnost, že člověku je poskytnuta šance být k životu ve svobodě vybídnut. To by ale znamenalo, že tato „šance“ nepatří do lidské podstaty – je výtvozem společnosti, která nás ke svobodě vychovává, neboť to není naší vrozenou součástí; společnost to však chápe a uznává, neboť nám tento „projev svobody“ vždy ukazuje a upozorňuje na něj.¹⁴⁶

Celá teze o tom, že se lidé rodí jako svobodné bytosti, které jsou si rovni, je tak podle Hejdánkova názoru v podstatě na jedné straně o slibu rodičů, že se postarají o své potomky,

¹⁴³ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva a budoucnost. *Reflexe* [online]. 2016, č. 50, s. 11-18 [cit. 29.1.2020]. Dostupný z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_50/Lidska_prava_a_budoucnost.html

¹⁴⁴ HAVLÍČEK, Aleš. Jsou lidská práva přirozená? *Reflexe* [online]. 2014, č. 47, s. 131–137 [cit. 28.11.2018]. Dostupný z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_47/Jsou_lidska_prava_prirozena.html

¹⁴⁵ HEJDÁNEK, Ladislav. Filosof a politická odpovědnost. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Havel je uhlik: filosof a politická odpovědnost*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009, s. 17.

¹⁴⁶ HEJDÁNEK, Ladislav. Lidská práva a filosofie. *Křesťanská revue*. 1998, č. 6, roč. 65, str. 148–153. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1008998>

neboť, jak bylo uvedeno výše, každý z nás se rodí jak bytost, která není schopna postarat se sama o sebe. Na straně druhé však stojí tvrzení, že silní jedinci budou respektovat slabší v jejich právech, svobodách a důstojnosti. Proti této všepřítomné přirozené nerovnosti (tj. lidské nerovnosti) tak Hejdánek stavěl nepřirozenost společnosti.¹⁴⁷

Hejdánek proto došel k závěru, že lidská práva nejsou přirozeného charakteru – jsou „nezcizitelná a univerzálně platná“.¹⁴⁸ Podle jeho teorie totiž tato práva nevlastníme, ona naopak vlastní nás – jakožto podmínky a předpoklady našich životů. V podstatě jsou součástí naší budoucnosti.¹⁴⁹ Lidská práva mají mít svůj základ v něčem, co člověku náleží ze své podstaty; nemáme je chápat jako východisko, na kterém stojí naše myšlenky i veškerá vymezení. Jde totiž o to, že stále platí výše vysvětlený princip, podle něhož je zde určitá forma práva, do které se rodíme; lidská práva a svobody proto nemohou být založeny na naší přirozenosti, stejně jako skutečnost, že je nenabýváme narozením.¹⁵⁰

V souvislosti s tím se však nabízí ještě jedna otázka: na co má člověk právo? Abychom mohli na tento problém odpovědět, je nutné nejdříve definovat člověka, kde začíná, kde končí, a co „obsahuje“. Tím, že si lidé jsou schopni uvědomit svou konečnost, získává jejich život určitou kvalitu. Z toho můžeme odvodit, že za základní práva máme považovat jak právo na život, tak právo na svobodu – která tvoří podstatnou část lidství.¹⁵¹

3.2 Lidská práva a pojetí pravdy

Dle přesvědčení Ladislava Hejdánka má idea základních a nezcizitelných lidských práv a svobod význam pouze ve chvíli, kdy je naplněna podmínka toho, že budeme odlišovat základní (fundamentální) práva od práv zákonných. Toto rozlišení Hejdánek vnímá jako účel obou deklamací vzniklých během osmnáctého století a nynějších mezinárodně uznávaných listin. Ve chvíli, kdy by někdo zastával stanovisko, že člověk se už s lidskými právy narodí,

¹⁴⁷ Podle přírodního zákona, případně spravedlnosti, je normální, že silnější jedinec vládne a rozkazuje slabšímu; v tomto pojetí jsou si ovšem všichni jedinci, silní i slabí, ve svých právech a svobodách rovni; tím vzniká ve společnosti určitá nepřirozenost. In: HEJDÁNEK, Ladislav. Existují „přirozená“ práva? *Tvář*. 1969, č. 3, příloha, str. VII—VIII. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1006643>

¹⁴⁸ HAVLÍČEK, Aleš. Jsou lidská práva přirozená? *Reflexe* [online]. 2014, č. 47, s. 131–137 [cit. 29.1.2020]. Dostupný z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_47/Jsou_lidska_prava_prirozena.html

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva v pojetí Ladislava Hejdánka a Jakuba Trojana, s. 213.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 213.

znamená to, že nedokáže pochopit práva jako něco, co nám dala společnost, případně stát. Původcem těchto práv však není a nesmí být ani společenství a ani člověk – neboť jsou „nedílnou složkou a součástí již živé, zrozené lidské existence“.¹⁵²

To znamená, že zde máme dva odlišné koncepty práv. Podle prvního je cílem právního systému formulovat mocenské vztahy; zákony zde tak představují pouze prostředky k moci, které určití lidé využívají pro utvrzení své moci. Druhý koncept je opačné povahy a může být chápán jako smluvní; zákony jsou to zejména pro ochranu slabších jedinců, neboť silní členové společnosti „žádnou právní ochranu nepotřebují“¹⁵³. Tento koncept je tak postavený na možnosti odvolávat se na zákony, které nemají zdroj v přírodě – na rozdíl od prvního představeného pojetí. Odlišnost těchto dvou koncepcí tak spočívá v odlišném pochopení vztahu mezi mocí a právy.¹⁵⁴

Můžeme také říci, že cíl veškerých lidských práv a svobod spočívá v tom, aby v našich zemích mohla zavládnout ta opravdová a správná stanoviska. Avšak rozpoznat, co „pravá“ stanoviska představují, „je možné jen ve světle pravdy“.¹⁵⁵ Avšak nikdo z lidí, stejně jako žádná organizace vytvořená člověkem, nemá nárok a pravomoc rozhodovat, co pravda je. Uplatnění pravdy funguje podle Hejdánka na principu, kdy ji nejprve pozná jeden či velmi malá skupina lidí, které společnost z velké části odmítá přijmout, nebo se je dokonce snaží potlačit úplně. Z tohoto důvodu je potřeba přiznat svobodu takovému člověku, který sice představuje nějakou novou myšlenku, ale zároveň si je vědom těch starých a je schopen se na ně dívat kritickým pohledem.¹⁵⁶ „Tím však zápas o pravdu nekončí, nýbrž naopak začíná. Smyslem požadavku svobody slova je napomáhat vítězství pravdy, a pravda nevíteží bez velkého úsilí a bez zápasů.“¹⁵⁷

Pravda, termín, který je jedním ze základních kamenů celé jeho filosofie; důležitou pozici proto zastává i v Hejdánkově koncepci ideje lidských práv. Samotný pojem „pravda“ v češtině souvisí s dalšími, jemu podobnými pojmy, například „to pravé“ nebo „právo“, a

¹⁵² HEJDÁNEK, Ladislav. Lidská práva a filosofie. *Křesťanská revue*. 1998, č. 6, roč. 65, str. 148—153. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1008998>

¹⁵³ HEJDÁNEK, Ladislav. Existují „přirozená“ práva? *Tvář*. 1969, č. 3, příloha, str. VII—VIII. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1006643>

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ HEJDÁNEK, Ladislav. Svoboda a myšlenka lidských práv, s. 35.

¹⁵⁶ Ladislav Hejdánek tuto myšlenku napsal na konci svého článku s názvem *Svoboda a myšlenka lidských práv*; čtenář si proto může jenom domýšlet, zda a jakým způsobem má tento jedinec či malá skupin přesvědčit ostatní o svých slovech.

¹⁵⁷ HEJDÁNEK, Ladislav. Svoboda a myšlenka lidských práv, s. 35.

podle Hejdánka také se spravedlností. Takováto podobnost se ovšem nenachází jen v našem jazyce; příkladem může být němčina, ve které se nachází slovní spojení „Recht haben“, čili „mít pravdu“; samotné slovo „das Recht“ však znamená „právo“. I zde je tedy patrná úzká spojitost mezi právem a pravdou – neboť „právo je tedy to, co je tím pravým v dané souvislosti, tím správným a tedy nejen přípustným, ale závazným (...)“.¹⁵⁸

Co si ale pod pravdou máme v Hejdánkově konceptu představit? Pravdu tento český myslitel chápal jako to, co nás vyzývá, nejenom jako potvrzení existence dané věci. Pokud je určité tvrzení v souladu se skutečností, můžeme ho považovat za pravdivé – to ale ještě neznamená, že s pravdou splývá, neboť je to právě pravda, „co poskytuje světlo a povolává naši odpovědnost, v níž máme formulovat texty, prohlášení a postoje.“¹⁵⁹

Další, co v pojetí pravdy Ladislav Hejdánek vyzdvihoval, je skutečnost, že je mnohem těžší konfrontace, kdy se postavíme na stranu pravdy mezi pravdou před sebou, než konfrontace, střetnutí mezi pravdou a mocí, kde bychom hájili stranu pravdy. Na tomto tvrzení se ukazuje závislost vlivu pravdy na život každého z nás. To, že někdo přejde na stranu pravdy v situaci, která je v rozporu se zájmy a názory daného jedince, se dá považovat za nejvyšší, neoprávněný čin.¹⁶⁰

Za největší omyl v tomto pojetí práva a svobody jakožto našeho majetku považoval Hejdánek pochopení pravdy jako toho, co je nyní a co v momentálním okamžiku máme, případně můžeme mít – protože pravda je něčím, co se teprve stane. Důvodem jeho rozhodnutí je názor, že pravda zde nikdy nemůže být přímo, jako něco, co k nám přišlo a momentálně se děje; pravda musí být neustále ve stavu přicházení (což logicky znamená, že ji nemůžeme sjednotit s nějakou formulací). S tím souvisí fakt, že pravda stojí nad námi, vládne nám skrze

¹⁵⁸ HEJDÁNEK, Ladislav. Lidská práva a filosofie. *Křesťanská revue*. 1998, č. 6, roč. 65, str. 148—153. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1008998>

¹⁵⁹ PRÁZNÝ, Aleš. Ladislav Hejdánek: 90 let hyperkritického filozofa. *Česká pozice* [online]. Publikováno 29.6.2005 [cit. 25.2.2020]. Dostupný z: http://ceskapozice.lidovky.cz/tema/ladislav-hejdanek-90-let-hyperkritickeho-filozofa.A170511_172319_pozice-tema_lube

¹⁶⁰ HEJDUK, Tomáš. Realismus Ladislava Hejdánka. In: KOHÁK, Erazim a Jakub TRNKA, ed. *Hledání české filosofie: soubor studií*. Praha: Filosofía, 2012, s. 278.

pochopení, rozum¹⁶¹; předchází všem tvrzením i soudům a v podstatě vládne našemu myšlení a životům.¹⁶²

Stejně je to i v případě spravedlnosti a práv, která tu byla před naším narozením a do kterých se rodíme. A ačkoli Hejdánek koncept lidských práv jakožto přirozených zavrhuje, snaží se dokázat tato práva jako podstatná, základní a nezcizitelná, „a to ve smyslu výzvy, jež přichází z budoucnosti a jež je pro náš život primární či základní.“¹⁶³

Odpovědí na tuto výzvu máme chápat veškeré pozitivní právo.¹⁶⁴ (Na základě tohoto práva, stejně jako společenských zvyklostí, jsou lidem přisouzena nebo naopak odepřena určitá práva a svobody. V některých souvislostech je tato situace vnímána jako žádoucí či naopak nevhodná a nedostatečná. Proti těmto právům a svobodám stojí práva, jež představují závazek pro všechny.¹⁶⁵)

Pravdu tak Hejdánek vnímal jako jistou duchovní instanci, která se ocitá nad námi všemi bez výjimek. Na základě toho, že pravdu poznáme, nás ona sama osvobodí. S osvobozením však úzce souvisí i odpovědnost za naše chování a činy, ke které pravda vybízí.¹⁶⁶ Naše jednání tak musí být v souladu s pravdou. Stejně tak můžeme říci, že v přístupu k pravdě (stejně jako ke spravedlnosti či právu) jsou si všichni bez výjimek rovni – nikdo nestojí, respektive nemůže stát výše; lidé jsou dokonce vyzváni k tomu, abychom pokusy o nadvyšování odmítli (předpoklad takovéto situace však tvoří ochota přijmout případné nebezpečí pocházející od osob, které se staví výše).¹⁶⁷ To také podpírá tvrzení, že „pravá stanoviska“ jsou nezcizitelná – neboť to nejsou žádná hmotná jsoučna, která by mohla být vlastnictvím občanů či celé společnosti. Tato stanoviska ale mohou být zmírněna či nějak vymezena, ba dokonce

¹⁶¹ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva a budoucnost. *Reflexe* [online]. 2016, č. 50, s. 11-18 [cit. 29.1.2020]. Dostupný z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_50/Lidska_prava_a_budoucnost.html

¹⁶² TROJAN, Jakub S. Rozhovor s Ladislavem Hejdánkem. *Křesťanská revue* [online]. 2006, č. 6 [cit. 27.2.2020]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Rozhovor-s-Ladislavem-Hejdankem.html>

¹⁶³ HAVLÍČEK, Aleš. Jsou lidská práva přirozená? *Reflexe* [online]. 2014, č. 47, s. 131–137 [cit. 29.1.2020]. Dostupný z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_47/Jsou_lidska_prava_prirozena.html

¹⁶⁴ HAVLÍČEK, Aleš. Občanská, lidská a přirozená práva, s. 71.

¹⁶⁵ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva v pojetí Ladislava Hejdánka a Jakuba Trojana, s. 210.

¹⁶⁶ PRÁZNÝ, Aleš. Ladislav Hejdánek: 90 let hyperkritického filozofa. *Česká pozice* [online]. Publikováno 29.6.2005 [cit. 25.2.2020]. Dostupný z: http://ceskapozice.lidovky.cz/tema/ladislav-hejdank-90-let-hyperkritickeho-filozofa.A170511_172319_pozice-tema_lube

¹⁶⁷ HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 12. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy přáteli*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, s. 78.

zamezena úplně; tyto případy jsou však vždy relativní vzhledem ke své době a faktorům jim předcházejícím. I navzdory tomu mají „pravá stanoviska“ ve své podstatě původ v pravdě.¹⁶⁸

„Pochopíme-li pravdu jako ryze nepředmětnou skutečnost, tedy ne-*jsoucno*, jež je však mocnější nad každé *jsoucno* a jež proto vítězí, pak jsme našli v pravdě ten jediný základ všeho pravého, tedy také všech práv, jež nejsou libovolným lidským výmyslem ani zakotvením nějak se vyvinuvších zvyklostí.“¹⁶⁹

Pravda, kterou Ladislav Hejdánek tak často zmiňoval, zdůrazňoval a odvolával se na ni, má však v jeho konceptu lidských práv více pozic; tou další je její představení jakožto základního principu demokracie, na kterém je postavena; a podmínku pro vytvoření demokracie představují právě základní lidská práva a svobody.¹⁷⁰

Za výhodu demokracie označil Hejdánek zejména ohraničení zákonů, které tento systém nesmí porušit. A její součástí je bezesporu i problém týkající se lidských práv a svobod a jejich respektování a dodržování. Úkolem státu je tato práva respektovat, chránit a akceptovat, a nikoli je ustanovovat – podle Hejdánka vlastně všechny systémy, které prohlašují samy sebe za garanty lidských práv a svobod, tímto samotným tvrzením ničí jejich hodnotu, neboť k nároku na lidská práva není potřeba svolení státu. Může sice nastat situace, kdy stát tento čin týkající se nezcizitelných práv pronásleduje – jedná tak však neprávem; pokud se tak stane nejen ve zcela výjimečných situacích, ba dokonce se to stane běžnou skutečností, může se stát vyvinout v systém plný bezpráví; taková situace by silně ovlivnila život veřejný i soukromý.¹⁷¹

¹⁶⁸ HEJDÁNEK, Ladislav. Lidská práva, budoucnost Evropy a jedna česká tradice. *Reflexe*. 1990, č. 4, s. 9.1—9. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1006682>

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ PRÁZNÝ, Aleš. Ladislav Hejdánek: 90 let hyperkritického filozofa. *Česká pozice* [online]. Publikováno 29.6.2005 [cit. 25.2.2020]. Dostupný z: http://ceskapozice.lidovky.cz/tema/ladislav-hejdanek-90-let-hyperkritickeho-filozofa.A170511_172319_pozice-tema_lube

¹⁷¹ HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 2. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy přáteli*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, s. 18-19.

(Tento typ státu tak hřeší ve třech různých významech: (1) jedná proti vlastním zákonům, (2) proti mezinárodně uznaným právním ustanovením a (3) zejména proti základním lidským právům a svobodám, na kterých jsou postavena další práva, zákony a mezinárodní ujednání.¹⁷²)

Proti státu, který porušuje základní lidská práva a svobody, mají podle Hejdánka právo a povinnost postavit se nejen občané tohoto státu, ale lidé po celém světě. To ovšem znamená, že i ostatní státy mají dohlížet na sebe navzájem, aby se ujistily, že jsou základní lidská práva všemi respektována.¹⁷³

Hejdánek se k tomuto tématu dále vyjadřuje tvrzením, že stát, který bude lidskými právy opovrhovat a nebrat na ně ohledy, nakonec způsobí konec sám sobě. Jako příklad uvádí socialismus a komunismus jakožto odnože systému demokracie. Socialismus Hejdánek vnímá jako naději celého evropského kontinentu – za předpokladu, že své principy a základní stanoviska sloučí se stanovisky demokratickými, konkrétně s lidskou svobodou. Pokud by se tak nestalo, bude se světový rozvoj ubírat jiným směrem.¹⁷⁴

Podstatu moderní demokracie tak tvoří idea lidských práv a svobod, stejně jako představa, že všechny bytosti jsou si rovny ve své hodnotě a důstojnosti. V jádru tohoto tvrzení můžeme vidět jistou spojitost s křesťanskou myšlenkou rovnosti všech lidí před Bohem; stejně tak se zde nachází koncept člověka jakožto podobného Bohu.¹⁷⁵

3.3 Svoboda a odpovědnost

„Sám dnes nevidím jiné myšlenky a jiné cesty, která by mohla takovou odpovědnost ve světovém měřítku převzít, než právě onen důraz na lidskou důstojnost, a tím také na lidská práva a lidské svobody – ovšem za předpokladu, že toto téma bude nově a vskutku kriticky myšlenkově zvládnuto.“¹⁷⁶

¹⁷² HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 19, s. 120.

¹⁷³ HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 2, s. 18-19.

¹⁷⁴ HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 17. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy příteli*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, s. 109.

¹⁷⁵ NĚMEC, Václav. Existují přirozená práva? *Rozmluvy* [online]. [cit. 24.2.2020]. Dostupný z: <https://rozmluvy.cz/spolecna-temata/univerzalnost-lidskych-prav/existuji-prirozena-prava/>

¹⁷⁶ HEJDÁNEK, Ladislav. Svoboda a myšlenka lidských práv, s. 32.

Společně s uplatněním ideje lidských práv a svobod již právo není povinností. Právo je něco, na co mohu osobně vznést požadavek, v některých případech mohu dokonce vznést požadavek na povinnosti ostatních. Právo v tomto ohledu tedy není povinností – stává se z něj právo na svobodu konat něco, na co mám nárok. Z toho však vyplývá tvrzení, že z tohoto pohledu by lidská práva byla neodmyslitelně spojená se svobodou.¹⁷⁷

Svoboda v konceptu Ladislava Hejdánka není něco, co je možné nějakým způsobem „vlastnit“. Svobodě se člověk musí naučit; a toto učení trvá po celý náš život. Z tohoto důvodu chápe Hejdánek jako jednu z důležitých povinností demokracie důraz na výchovu ke svobodě. Každá lidská bytost však má být svobodná ze své podstaty, a stejně tak může být jenom ona zdrojem své vlastní nesvobody; není zde žádná vnější příčina. Svobodu tak Hejdánek definuje jako vnitřní sílu, jako vládu nad svou vlastní přirozeností, jako vládu nad skutečnostmi a okolnostmi. Jde o to, že každý z nás se narodil s určitými sklony, a za jistých okolností. A podstata svobody tkví v tom udělat, co je v našich silách, abychom tyto okolnosti zlepšili. To se podaří jenom málokdy nám samotným. (Navíc důsledek takového jednání, kdy bychom jednali jenom s vidinou vlastního účelu a šlo by nám zejména o to změnit naše postavení a nikoli dané okolnosti, by byl zvrácený.) Okolnosti bychom měli chtít měnit zejména kvůli druhým bytostem, nejen kvůli sobě samým. A to se může povést jenom ve spolupráci s dalšími, vnitřně svobodnými jedinci. Můžeme tak říci, že svoboda nás ve svém pravém smyslu spojuje; její podstata je blízká laskavosti, smířlivosti a nenásilnosti.¹⁷⁸

Hejdánek ve svém konceptu neopomněl ani svobodu, kterou nám *Všeobecná deklarace lidských práv* zajišťuje. Podle něj se člověk stává svobodný ve chvíli, kdy na sebe přebírá určitou odpovědnost; což je názor, který zastával mimo jiné Jan Patočka, Hejdánkův učitel.¹⁷⁹ Patočka ve svém textu s názvem *Negativní platonismus* uvedl, že zkušenost týkající se

¹⁷⁷ HEJDÁNEK, Ladislav. Lidská práva a filosofie. *Křesťanská revue*. 1998, č. 6, roč. 65, str. 148—153. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1008998>

¹⁷⁸ HEJDÁNEK, Ladislav. Svoboda a myšlenka lidských práv, s. 33.

¹⁷⁹ HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda a odpovědnost. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEC, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 46.

svobody – stručně řečeno – přesahuje naše smyslové poznání, neboť se nevztahuje k žádnému předmětu ani skutečnosti, a tudíž tato zkušenost „nemá kladného obsahu“.¹⁸⁰ V návaznosti na Patočkovu učení Ladislav Hejdánek prohlásil, že podmínkou osvobození je svoboda; svobodné jednání tak získává podobu transcendence. Současně vyzval k opatrnosti, pokud chceme naše myšlení udržovat pouze na úrovni zkušeností. Jde totiž o to, že zkušenost máme vnímat jako skutečnost, jejíž neodmyslitelnou součástí je kromě smyslových faktů i to, o čem žádnou zkušenost nemáme.¹⁸¹

Hejdánek zastával názor, že svobodu můžeme prosadit pouze v určitých případech – které si z velké části ani nemůžeme zvolit sami; stejná situace nastává i v případě svobody slova. Tato „omezenost“ případů ovšem znamená také to, že i ve svém chování jsme vždy nějak omezeni.¹⁸²

Hejdánek vysvětluje, že každý z nás se ocitá v nejrůznorodějších situacích – jedno je však všem společné: svět. Všechny okolnosti, které nás nějakým způsobem ovlivňují, se projevují právě v situacích. Kromě této „předmětné“ stránky situace se zde vyskytuje ještě jedna situace: nepředmětná, ta, jež se teprve uskuteční. Součástí situace tak je nejen to, co se momentálně odehrává, ale také to budoucí. A právě tuto možnost „budoucnosti“ vnímal Hejdánek jako to, co situaci vůbec umožňuje, neboť vše budoucím se postupně stane přítomným. Stránka nepředmětná zde v podstatě představuje roli nejistoty; kdybychom brali v úvahu pouze předmětnou stránku, náš život by fungoval jenom na nezpochybnitelných faktech; ztratili bychom tak napnutí mezi oběma stranami a náš život by fungoval na systému prostého bytí, naše jednání by bylo automatické, samovolné. To je ostatně podle Hejdánka důvod, proč máme na toto napnutí klást důraz – neboť jen pokud se naše činy budou odvíjet od stránky nepředmětné a budou ji brát v úvahu, budou skutečně svobodné.¹⁸³

Člověk činí svá svobodná rozhodnutí, ve kterých nás *Všeobecná deklarace lidských práv* podporuje, v takových situacích, které značí jisté problémy. A v návaznosti na toto tvrzení můžeme definovat svobodu jako to, co se nezaměřuje jen na to přítomné, na smysly vnímatelné fakty, ale jejíž součástí je také to, co jí následuje a přesahuje, na budoucnost či na

¹⁸⁰ PATOČKA, Jan. *Negativní platonismus*. 3., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007, s. 49.

¹⁸¹ HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda a odpovědnost u Hejdánka a Patočky. *Rozmluvy* [online]. [cit. 12.3.2020]. Dostupný z: <https://rozmluvy.cz/spolecna-temata/svoboda-a-odpovednost/svoboda-a-odpovednost-u-hejdanka-a-patocky-a-havlicek/>

¹⁸² HEJDÁNEK, Ladislav. Svoboda a myšlenka lidských práv, s. 27.

¹⁸³ HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda a odpovědnost, s. 55.

transcendentno. Jinak řečeno, podstata našeho uvědomení si svobody¹⁸⁴ tkví v pochopení celku.

Absolutní svoboda tak v Hejdánkově konceptu spočívá v tom, že budeme přihlížet k nepředmětné stránce dané situaci či nebudeme brát ohled na její spojení s transcendentnem. V takovém případě, jak bylo zmíněno výše, se situace shoduje jen se svou předmětnou stránkou, která se soustředí jen a pouze na své aktuální dění. Ve výsledku tak budeme mít pouze neměnné, stále se opakující se situace. To by ale na druhou stranu znamenalo, že zde nemáme žádné příležitosti sami se v daných situacích rozhodnout – takže zde není ani žádná svoboda (neboť podstata svobody tkví v nejistotě, v možnostech). Naopak z toho, že vezmeme v úvahu transcendentno, vyplývá naše přesvědčení o nejistotě a pochybnostech ve světě, které následně ovlivňuje celé naše vnímání reálného světa, ve kterém není zahrnuta „poslední pravda světa“¹⁸⁵, která by stála v jeho základě.

Naše pochopení situace tak v podstatě vyjadřuje dle Hejdánka naši odpovědnost, kterou vůči ní zaujímáme. (Odpovědnost, ke které základní lidská práva a svobody vedou, je nutně spojená s každou situací; výjimku činí až naše smrt.) Náš postoj k situaci však není něčím, co by nám někdo mohl nařídít; závisí to pouze na každé lidské bytosti. Stejně je to i v případě otázky, jakou odpovědnost na sebe máme přijmout – závisí to na našem postoji a rozhodnutí.¹⁸⁶

¹⁸⁴ HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda a odpovědnost u Hejdánka a Patočky. *Rozmluvy* [online]. [cit. 12.3.2020]. Dostupný z: <https://rozmluvy.cz/spolecna-temata/svoboda-a-odpovednost/svoboda-a-odpovednost-u-hejdanka-a-patocky-a-havlicek/>

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Na jednu stranu, jak bylo zmíněno výše, představil Hejdánek právo jako to, na co můžeme vznést nárok. Na straně druhé však stojí jeho pojetí práva jakožto zodpovědnosti. A v obou případech se podle Hejdánka jedná o něco, co mohu vztáhnout na svou osobu, stejně jako to můžu odmítnout.

Například mám právo na vzdělání – mohu tohoto práva využít, stejně jako ho mohu odmítnout. A stejně tak mohu za své rozhodnutí přijmout odpovědnost, stejně jako ji mohu – dle Hejdánkova konceptu – odmítnout.

Vysvětlení obou případů funguje na stejném principu, obsahuje však zásadní problém: z právního i etického hlediska je nemyslitelné, že se rozhodnu zříci se odpovědnosti za svá rozhodnutí a činy. Tím chci říci, že pokud například nevyužiju nějakého svého práva, nikdo mě za to nemůže ztrestat; například pokud odmítnu výše uvedené právo na vzdělání, nikdo mi za to nemůže udělit pokutu ani vězení. Je to čistě na mém rozhodnutí. A stejně tak je podle Hejdánkovy úvahy pouze mé rozhodnutí, jakou, případně zda vůbec, na sebe vezmu odpovědnost – avšak z právního i etického hlediska to podle mě není možné. Pokud bych se rozhodla, že se odpovědnosti chci vyhnout a budu jednat, jak si zrovna umím, znamená to v návaznosti na Hejdánkovu teorii přece to, že mě nijak nezajímají ani důsledky mých činů – z čehož vyplývá, že můžu jednat libovolně a nemusím brát ohled na rozlišení mezi dobrem a zlem či snad na práva druhých. To ovšem také znamená, že se proto můžu dostat do situace, kdy spáchám čin, který je špatný a protizákonný a za který – nehledě na mé zřeknutí se odpovědnosti – budu muset nést následky. Hejdánkova myšlenka, že se můžeme odpovědnosti zříci, je proto v praktickém ohledu jen velice těžko představitelná. V ohledu psychické ovšem svým způsobem možná je: pokud někdo spáchá nějaký čin (a nemusí být nutně protiprávní či nemorální) a odmítne za něj přijmout odpovědnost, projevílo by se toto jeho „rozhodnutí“ nenést za něj odpovědnost v tom, že by dotyčný měl takřkajíc „čisté svědomí“.

S tím souvisí i skutečnost, že si sami můžeme svobodně zvolit, jak Hejdánek upozornil, zda budeme brát ohled na předmětnou i nepředmětnou stránku situace, nebo vezmeme v úvahu pouze stránku předmětnou. Jak bylo řečeno, mezi předmětnou a nepředmětnou stránkou panuje určité napětí; pokud se někdo bude soustředit pouze na přítomné a nebude brát ohledy na budoucí, vyplývá z takovéto situace to, že dotyčná osoba ve své možnosti svobodného rozhodování preferuje určitou skutečnost. Vzhledem k tomu, že tato stránka situace nám neukazuje nic nového, nemůžeme se za těchto okolností vnímat jako svobodní. Na druhou stranu můžeme říci, že každá skutečnost v sobě zahrnuje měřítko pro své vlastní hodnocení a kritiku.¹⁸⁷

Svobodě, kterou nám základní lidská práva umožňují, můžeme dát lepší hodnotu tím, že na sebe vezmeme hodnotnější závazky. To ovšem nutně neznamená, že bychom měli přijmout veškeré závazky, které se nám svoboda nabízí; máme se zajímat jenom o ty kvalitnější. A prostřednictvím těchto závazků přijímáme odpovědnost – což je způsob, jak můžeme ocenit naši svobodu, neboť člověk se stává svobodným až ve chvíli, kdy se chová určitým způsobem.¹⁸⁸ Avšak vymezení se na sebe a na předmět, ke kterému mám určitý vztah, však nestačí. Hejdánek představil čtyři faktory, které jsou v odpovědném jednání nutné: já (tj. osoba, která je odpovídající), instance (vůči které se zodpovídám), osoba, za kterou nesu odpovědnost, a záležitost, ve které se moje odpovědnost projevuje. Například rodič (odpovídající osoba), který se zodpovídá např. Bohu či státu (instance), nese zodpovědnost za své dítě ve věci výchovy.¹⁸⁹ Odpovědnost je tak úzce propojena se svobodou, kterou nám zajišťují lidská práva.

3.4 Všichni lidé jsou vychováni ke svobodě?

V závěru předchozích kapitol jsem se snažila dokázat, že teorie Komárkové i Trojana mají své slepé místo, že je zde něco, co tyto myslitelé neberou ve svých pracích v úvahu, co opomíjí. A stejným způsobem bych chtěla zakončit i tuto kapitolu.

¹⁸⁷ To mimo jiné znamená také to, že budeme brát ohled na druhé a jejich práva.

¹⁸⁸ HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda a odpovědnost u Hejdánka a Patočky. *Rozmluvy* [online]. [cit. 12.3.2020]. Dostupný z: <https://rozmluvy.cz/spolecna-temata/svoboda-a-odpovednost/svoboda-a-odpovednost-u-hejdanka-a-patocky-a-havlicek/>

¹⁸⁹ HEJDUK, Tomáš. Realismus Ladislava Hejdánka, s. 278.

Ladislav Hejdánek se stejně jako Komárková s Trojanem snažil o to, aby byla základní lidská práva a svobody univerzálně platná. Jasně, a to hned na několika místech, zdůraznil, že se nerodíme svobodní, neboť tuto „vlastnost“, dá-li se to tak nazvat, postupně získáváme. Konkrétně mu šlo o to, že se naprosto každý člověk rodí jako bezmocný, závislý na pomoci od druhých jedinců. Je to teprve výchova, jejímž prostřednictvím nabýváme svého lidství, své svobody – nikoli narození.

Tato Hejdánkova myšlenka má však podle mého názoru jeden silný nedostatek: nevztahuje se na všechny, respektive ani se vztahovat nemůže.

Tím chci říci, že podle Hejdánka jsme ke svobodě vychováni; existují ale různé způsoby výchovy – a ne všechny nutně vedou ke svobodě. To konkrétně znamená, že na jedné straně můžeme mít společnosti, které ke svobodě vychovávají, které nás vyloženě učí, že máme lidská práva – a na druhé straně jsou společnosti, které mají jiné způsoby výchovy, jejichž cílem není „výchova ke svobodě“ nebo znalost o svobodě a lidských právech.

Hejdánek vyloženě řekl, že podmínkou pro svobodu je to, aby byl daný jedinec součástí společnosti; jako další kritérium Hejdánek ustanovil, že pro lidství je nutný úzký kontakt s další osobou (nejčastěji matkou) – a obě tato kritéria mohou být naplněna ve společnosti, která ke svobodě, k lidství, nevychovává.

Ačkoli jsou tedy Hejdánkovy podmínky naplněny, ještě to nutně neznamená, že daný jedinec bude vychováván ke svobodě – záleží na konkrétní společnosti, do které se každý jedinec narodí. A přece to, že dotyčný není veden k tomu, aby byl svobodný, aby si byl své svobody vědom, aby věděl, co konkrétně *Listina základních lidských práv a svobod* obsahuje, neznamená, že se na něj nevztahuje.

Navíc, pokud je svoboda podmíněná výchovou, znamená to, že není univerzální. A Hejdánkovi, stejně jako Komárkové a Trojanovi, šlo především právě o univerzálnost základních lidských práv a svobod – kterou, v Hejdánkově pojetí, tvrzení „být vychován ke svobodě“, narušuje.

Nacházím zde ještě jeden fakt, který do Hejdánkova konceptu nezapadá: to, že určité společnosti vychovávají ke svobodě, nutně ještě nemusí znamenat, že ke svobodě vychovávají naprosto všechny – jsou tu výjimky, na které se toto tvrzení nevztahuje, respektive nemůže

vztahovat. Jasným příkladem jsou lidé v komatu nebo mentálně postižení. Takoví lidé můžou splnit Hejdánkovy podmínky, být součástí společnosti, která ke svobodě vychovává, mít úzký kontakt s další osobou – a i tak nejsou, nemůžou být, ke svobodě vychováni.

Říká se, že neznalost zákona neomlouvá. Pokud někdo poruší zákon, o jehož existenci dotyčný neví, pořád musí za jeho porušení nést trest. A podobně to platí u lidských práv: to, že někdo o lidských právech a svobodách jako takových neví, ještě neznamená, že se na něj nevztahují.

4. Do jaké míry...

Poslední kapitola diplomové práce je věnována shodám a rozdílům v pojetí ideje lidských práv a svobod a jejího zdůvodnění v konceptech Boženy Komárkové, Jakuba S. Trojana a Ladislava Hejdánka. Důvod je prostý: každý z představených českých myslitelů přistupoval k této ideji trochu jiným způsobem – a na tom je samozřejmě závislý i způsob ospravedlnění těchto základních práv.

Zatímco Božena Komárková představila historicko-teologické pojetí této ideje – na které v podstatě navázal Jakub S. Trojan –, teorii Ladislava Hejdánka lze označit za ryze filosofickou. Rozdílů je však samozřejmě více. Například skutečnost, že ačkoli Komárková i Trojan ve svém pojetí vycházeli ze studia křesťanství a jejích podnětů k ideji lidských práv, odlišením mezi nimi je to, jakým způsobem náboženskou víru do svých teorií začlenili.

4.1 ... křesťanství ovlivnilo lidská práva?

Zatímco až do konce pozdního středověku zastával Bůh neoddiskutovatelnou roli v životě člověka, v novověku byla jeho pozice, velmi zjednodušeně řečeno, nahrazena přírodou. Vzhledem k tomuto vývoji vztahu mezi Bohem a člověkem není překvapivé, že v době osvícenství už není za rovnost v právech a svobodě zodpovědný Bůh – neboť tato práva člověk získal svým narozením.¹⁹⁰

Na začátku dvacátého století, kdy se narodili všichni tři čeští myslitelé, o kterých diplomová práce pojednává, Božena Komárková, Jakub S. Trojan a Ladislav Hejdánek, byl plně na vzestupu sekularismus. Důvodů, proč se odvrátit od náboženské cesty, se nabízel hned několik – přesto všechny pocházejí ve své podstatě ze čtyř výhrad směřovaných proti křesťanské víře a jejím církvím:

1. už v době osvícenství začal člověk upřednostňovat rozumové důvody, což znamenalo, že pro něj náboženské „představy“ přestaly mít tak důležitou hodnotu v jeho životě;

¹⁹⁰ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva a budoucnost. *Reflexe* [online]. 2016, č. 50 [cit. 29.1.2020]. Dostupný z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_50/Lidska_prava_a_budoucnost.html

2. kdyby Bůh opravdu existoval, proč by dovolil, aby ve světě bylo tolika zla a utrpení?;
3. k tomu, aby se každá lidská bytost chovala zodpovědně a ohleduplně k ostatním, není zapotřebí víry v Boha;
4. církve a jejich představení se v minulých dobách nechovali ukázkově.¹⁹¹

Ačkoli jsou tyto výhrady vůči církvi na jednu stranu jistě oprávněné, na druhou stranu, jak poznamenal Miloslav Bednář, rysem českých myslitelů dvacátého století byla snaha dokázat, že společnost má své kořeny v duchovní sféře – neboť bez níž by ani nebyla možná. A stejně tak byl pro tuto dobu zřetelný důraz na křesťanství.¹⁹²

Tento názor je možno vztáhnout na dva ze jmenovaných myslitelů, kteří se o náboženskou víru opírali a zahrnuli ji do svých pojednání o ideji lidských práv a do jejího ospravedlnění: Boženu Komárkovou a Jakuba S. Trojana. A ačkoli v jejich pojetí hraje náboženství zásadní roli, oba myslitelé k celé problematice této ideje přistupovali trochu jiným způsobem.

Zatímco se Trojan opíral o *Starý a Nový zákon* a o podněty a impulsy, které nám přinesly a ze kterých v podstatě koncept ideje lidských práv vychází, Komárková ve svém konceptu stavěla na víře jako takové: na transcendentnu, na víře v Boha, na vztahu mezi člověkem a dalšími lidmi stejně jako na spojení mezi člověkem a Bohem. O *Bibli* se v podstatě nezmiňovala a svá tvrzení jí celkově moc neodůvodňovala – na rozdíl od Trojana, který s pomocí tohoto „stavebního kamene“ ospravedlňoval své další úvahy týkající se tohoto tématu. Zatímco se tedy Trojan opíral o *Bibli*, Komárková se obracela spíše na Augustina (z jehož spisů ve svém zkoumání ideje lidských práv vycházela).

S tím úzce souvisí další rozdíl. Zatímco Komárková se „strukturovaně“ ve svém zkoumání soustředila na významné myslitele různých dob a takřka jediné dokumenty, kterým se ve svých spisech věnovala, byly deklarace pocházející z osmnáctého století. Jejich rozborem se více zabývala i z toho důvodu, aby osvětlila, proč celé její zkoumání od začátku provázelo odmítnutí francouzské verze – *Deklarace práv člověka a občana*. Trojan se deklaracím také věnoval – na rozdíl od své předchůdkyně se ovšem zabýval i jinými významnými dokumenty, které vývoj ideje lidských práv ovlivnily, například *Edikt milánský* či *Rudolfův majestát*. Neopomněl do svého zkoumání zahrnout i další významné události a jejich důsledky, například křížové výpravy či třicetiletou válku.

¹⁹¹ FUNDA, Otakar Antoň. *Víra bez náboženství*. Praha: Prvokruh, 1994, s. 139.

¹⁹² BEDNÁŘ, Miloslav. *Spravedlnost, demokracie a česká filosofie politiky: úvahy nad proměnou hodnot po roce 1989*, s. 8.

To, že Trojan zkoumal – na rozdíl od Komárkové – i jiné aspekty vývoje ideje lidských práv, ovlivnilo i jeho vlastní koncepci. Nehledě na skutečnost, že Komárková se ve svých spisech věnovaných tomuto tématu rozepsala v zásadě jenom o vývoji na evropském kontinentě jako takovém. Vzala v úvahu množství myslitelů a jejich koncepcí, ale nijak zvlášť neupřela pozornost na naše české země – výjimkou byl v podstatě jenom Tomáš G. Masaryk, u něhož upozorňovala na jeho inspiraci v ostrovní filosofii, a do jisté míry také Emanuel Rádl. Trojan se na naše země zaměřil mnohem více, hledal původní impulsy, které ideu ovlivnily a měly tak svůj podíl na samotných lidských právech. Není proto překvapivé, že se často obracel nejen na Masaryka, ale také například na Jana Husa či Petra Chelčického – jejichž názory zapůsobily na jeho vlastní koncepci.

Vzhledem k tomu, že v Komárkové a Trojana době už náboženská víra nebyla úplně předmětem současných diskuzí¹⁹³, oba myslitelé se proto zaměřili i na ztrátu víry a její dopad na člověka. Komárková v tomto ohledu upozorňovala zejména na to, že nevěřící mají tendenci uzavírat se do materiálního, „našeho“ světa a nesoustředí se na to, co následuje po smrti. Takový člověk totiž do svého jednání nepromítá to, že by se měl chovat v souladu s Bohem – a to ve výsledku ovlivňuje jeho přechod do posmrtného života, jeho spasení.

Trojan se k tomuto tématu staví trochu jinak: u Komárkové je víra důležitá k tomu, aby mohl být člověk spasen – neboť člověk bez víry se nemůže chovat tak, aby k jeho spasení došlo, v této možnosti „nikdo není vyloučen“¹⁹⁴. V Trojanově koncepci tomu tak není. Nezáleží na tom, zda je člověk věřící či nikoli, stejně jako nezáleží na tom, odkud a z jakých poměrů člověk pochází. „Přijati budou ti, kdo o Bohu nic nevědí, ale ve svém životě se chovají podle

¹⁹³ Jako jednu z hlavních příčin, proč je dnes v naší zemi tolik nevěřících, uvádí Trojan třicetiletou válku. Podle Trojana se máme pokusit stranit se bojů, ačkoli se to ne vždy podaří a ne vždy to tak má být – jako příklad tohoto tvrzení uvádí Trojan 1938/39. Všechny podněty týkající se ideje lidských práv, které se do té doby rozvíjely, byly na několik desítek let potlačeny – a znovu se začali objevovat a rozvíjet až ve druhé polovině osmnáctého století v osvícenství, v době, pro niž je typickým tématem náboženská tolerantnost, ke které vedly mnohé střety sedmnáctého století. In: TROJAN, Jakub S. Co se vzrůstajícím násilím ve společnosti? *Křesťanské revue* [online]. 2017, č. 1 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/file/871/tema-Trojan-Nasili-def.doc>

¹⁹⁴ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 36.

intence, kterou vyhlásil již Micheáš: konali právo a milovali milosrdenství.¹⁹⁵ Důraz je kladen na to, jakým způsobem se člověk chová, aniž by záleželo na jeho náboženské víře.

Na rozdíl od Komárkové a Trojana nahlížel Ladislav Hejdánek na ideu lidských práv skrze cestu čistě filosofickou, nikoli teologickou. O křesťanství Hejdánek mluvil jako o „vyčpělém“ – a tato vyčpělost ovlivnila celou Evropu. „V minulé době se zavedl takový divný mrav, který přežívá: že křesťané jsou tady od toho, aby byli na sebe hodní a aby byli hodní na ty druhé. Nic proti starosti o staré lidi nebo opuštěnou mládež, ale tohle není jádro věci. Oni mají zbožné formule, ale sami jim dost nerozumějí.“¹⁹⁶

Hejdánek sice na jednu stranu uznal, že křesťanství silně zapůsobilo na vývoj dějin – což se nemůže nijak opomenout, na druhou stranu dříve bylo křesťanství zjednodušeně o tom, aby byl kladen důraz zejména na to, co přijde po smrti, nikoli na „náš“ svět – což je ostatně to, na co výrazně upozorňovala Božena Komárková. Dnes už ovšem mnozí, kteří tuto víru zastávají, ani sami křesťanským tvrzením nerozumí.¹⁹⁷ Samotná víra pak ztrácí svůj význam.

Navíc je tu skutečnost, že křesťanství podle Hejdánka vlastně ani náboženstvím není – ačkoli se jím může zdát; jedná se o lidský výtvar, nikoli o něco, co nám seslal Bůh. Křesťanství může mít náboženskou podobu, náboženský charakter, náboženské obřady a tak dále.¹⁹⁸

Vzhledem k tomuto Hejdánkově kritickému postoji vůči křesťanství je tudíž logické, že ho do svého pojetí ideje lidských práv nijak nezahrnul – ačkoli, jak sám uznal, v jejím vývoji sehrálo velmi důležitou roli.

Přímo se proto nabízí otázka, zda by se lidská práva vyvinula bez přispění křesťanství?

¹⁹⁵ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 35.

¹⁹⁶ HEJDÁNEK, Ladislav. Potřebujeme novináře, kteří začnou dělat věci jinak... [rozhovor]. *Lidové noviny*, 21.03.1998, č. 12, s. II–III. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1005612>

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ HEJDÁNEK, Ladislav. Ještě křesťanství a náboženství. *Kostnické jiskry*. 1966, č. 21. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1004914>

Všichni tři myslitelé, o kterých tato práce pojednává, viděli základ ideje lidských práv v křesťanské víře – a to včetně Hejdánka, který se k ní nestavěl zrovna příznivě. Je proto velice těžké si představit, že by tomu mohlo být i jinak. Důvod je prostý: každá společnost je tvořena jedinečnými lidmi, kteří jsou svobodní a kteří mají důstojnost. Tyto dva pojmy, svoboda a důstojnost, jsou ovšem v zásadě v první řadě uznávané pro svůj význam v křesťanství, které protnulou celou Evropu; s pomocí těchto pojmů se člověk stává „někým“, skutečným člověkem.¹⁹⁹

Pokud se na tuto „situaci“ podíváme z hlediska historického vývoje, požadavek svobody s sebou přinesly v osmnáctém století deklarace v podobě lidských práv. O století později se však lidská práva a svobody staly argumentem, proč se zprostit vazby na Boha: být svobodnými lidmi. A i přes tuto skutečnost, tento protiargument, nelze opomenout, že „křesťanství implicitně připravovalo půdu pro nástup lidských práv díky myšlence jednoty celého lidského rodu a základní rovnosti všech členů lidské společnosti dané univerzálností stvoření a Kristovy oběti.“²⁰⁰

Je proto těžko představitelné, jakým způsobem by se idea lidských práv zrodila a jakým směrem by se bez přispění křesťanské víry vyvíjela – což je také důvod, proč si troufám na výše položenou otázku opatrně odpovědět tím, že pokud by se lidská práva stala bez přispění křesťanství skutečností, přinejmenším by se vyvíjela jiným způsobem a možná by nabrala i jinou podobu, než jak ji známe dnes.

Nepochybuji ale o tom, že by zde i bez přispění *Bible* a křesťanské víry v určité podobě byla. Přece jen, první zárodky myšlenky o tom, že se k druhým máme chovat určitým způsobem a máme brát ohled na jejich důstojnost, můžeme nalézt v sumerských a babylonských zemích či v antickém Řecku a Římě.²⁰¹

4.2 ... jsou lidská práva přirozená?

S předchozí otázkou úzce souvisí otázka následující. Nakolik jsou lidská práva přirozená?

¹⁹⁹ VLK, Miroslav. Evropa a křesťanství. *Teologické texty: časopis pro teologii a službu církve* [online]. Praha: Zvon, 1999, č. 5 [cit. 28.6.2020]. Dostupný z: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/1999-5/Evropa-a-krestanstvi.html>

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ ŠIMÁK, Martin. Lidská práva – od historie do současnosti, s. 115

Ladislav Hejdánek ostře kritizoval myšlenku, podle které člověk získává lidská práva a svobody svým narozením – neboť v dnešní době není toto spojení práv a narození člověka dle jeho názoru již nadále ospravedlnitelné.

Jako důvod svého přesvědčení poukázal na skutečnost, že se každá lidská bytost rodí jako bezmocná, bezbranná a zcela neschopná postarat se sama o sebe, což vede k tomu, že je odkázaná a naprosto závislá na pomoci ostatních jedinců.²⁰² A toto odkázání se na druhé je důvodem pro obecné zavedení pravidla, podle něhož jsou všichni lidé povinni uznávat druhé jedince v jejich důstojnosti a základních lidských právech a svobodách. Myšlenka „přirozených práv“ tak postrádá svůj smysl.

K tomu navíc Hejdánek dodává, že ani v mezinárodních úmluvách žádná „přirozená práva“ jmenovitě zmíněna nejsou (výjimku tvoří pouze „přirozené právo na život“).²⁰³ Na druhou stranu, v *Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech* nachází tvrzení, podle něhož nikdo, žádný jedinec či skupina, nemá jednat takovým způsobem, který by vedl k omezení či přímo k potlačení některého z práv nebo svobod, které je ve zmiňovaném dokumentu uvedeno, „nebo k jejich omezení ve větším rozsahu, než tento Pakt stanoví“.²⁰⁴ Z tohoto tvrzení však podle Hejdánka vyplývá následující:

1. jmenovaná listina pouze daná práva akceptuje a nikoli je sama předepisuje;
2. stát má ve své moci omezit či potlačit taková práva a svobody pod podmínkou, že se zde nacházela již dříve.²⁰⁵

Ladislav Hejdánek ovšem nebyl jediným myslitelem, který myšlenku přirozenosti lidských práv jakožto součásti našeho narození zavrhnul; dalším byl i Jakub S. Trojan.

Trojanovi šlo o to, že myšlenka přirozených práv vede k otázce, zda nám základní lidská práva náleží okamžikem zrození, nebo už jako samotnému plodu v děloze matky. A odpověď na tuto otázku by v jeho případě znamenala spor. Tím chci říct, že Trojan je křesťanského vyznání – pokud by každému člověku náleželo právo na život už jako plodu, bylo by to na jednu stranu v souladu s křesťanstvím, které interrupci ztrácuje. Na druhou stranu, z čistě

²⁰² HEJDÁNEK, Ladislav. Svoboda a myšlenka lidských práv, s. 31.

²⁰³ HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 19, s. 122.

²⁰⁴ *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*, část II, odst. 5. Dostupný z: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>

²⁰⁵ HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 19, s. 122.

humánního hlediska, pokud například není plod zdravý nebo ho matka z různých důvodů (například finančních), má právo plod odmítnout. A naopak, pokud by lidská práva náležela člověku až samotným zrozením, jak bychom potom měli vnímat samotný plod? Jen proto, že se devět měsíců nachází v děloze matky, ho v této době nemáme vnímat jako člověka? Trojan tuto polemiku pro jistotu raději obchází a rovnou ji celou odmítá s tvrzením, že pouze zavržením přirozených práv se můžeme věnovat právům v jejich univerzální podobě.

V Trojanově konceptu je člověk ze své přirozenosti vydán napospas budoucnosti a tomu, co mu přinese; všichni lidé, i přes veškeré rozdílnosti v kulturních a náboženských tradicích, mají stejná práva a důstojnost. Odlišnosti nemáme schovávat nebo jednoduše „uzávorkovat“ a přehlížet, máme je přijmout – protože jedině tímto způsobem můžeme podle Trojana respektovat práva a důstojnost druhých lidí.²⁰⁶ „Ukazuje se, že to, co se vydává za přirozené, je už výsledkem myšlenkové konstrukce, a je tedy kulturním výtvozem a programem. Vyhnout se tomuto konstruktu lze jen tak, že nebudeme vycházet z faktu *zrození* lidských bytostí, nýbrž z *určení*, k jehož naplnění jsou volány.“²⁰⁷

Trojanovo řešení univerzálnosti základních lidských práv je vidět pouze v tomto představeném kulturním schématu; nevychází ze situace, kdy člověk „přichází“ na svět, ale z její opačné strany: ze situace, která člověka určuje jako takového. I zde se máme dívat do budoucnosti, do výzev, které nám přináší (podobně, jako tomu bylo u Hejdánka). Jedním ze základních prvků lidské bytosti je totiž podle Trojana plnění úkolů, které jí náleží: uvědomit si, že i přes všechny rozdíly, ať už jsou kulturní či náboženské povahy, všichni čelíme výzvě uznat základní lidská práva a svobody a důstojnost člověka všem lidským bytostem.²⁰⁸

S tímto tématem má určitou spojitost i skutečnost, že u obou myslitelů, Hejdánka i Trojana, je vidět jistá návaznost na myšlenky Emanuela Rádl: Rádl se ve svém spise s názvem *Útěcha z filosofie* věnoval tvrzení, že „máme pravdu“ – podle něj je to ale naopak: pravda má nás. Rádl tento obrat²⁰⁹ používá v souvislosti s morálností.²¹⁰

²⁰⁶ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva v pojetí Ladislava Hejdánka a Jakuba Trojana, s. 211-212.

²⁰⁷ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 230.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 230.

²⁰⁹ Ladislav Hejdánek ve svém článku *O potřebě nového filosofického založení myšlenky lidských práv* dále poznamenal, že s podobnou myšlenkou přišel o století dřív Karl Marx, určitou obdobu tohoto tvrzení, která se týká pro změnu rozumu, můžeme najít u Schelling, a v případě Feuerbacha se jedná o myšlenkový „obrat“ věnující se lásce. In: HEJDÁNEK,

Hejdánek i Trojan navázali na Rádlovo pojetí nadřazenosti toho, co má být nad to, co je nyní²¹¹; oba se věnují právům, která nedržíme v rukou, ale naopak, věnují se právům, která „mají nás“²¹².

Tato práva byla dříve, než jsme se narodili, a tudíž nejsme, respektive nemůžeme být jejich tvůrci – pouze jich využíváme.²¹³ Nemůžeme je nijak uchopit, nýbrž se do nich rodíme.

V dnešní době spočívá význam lidských práv a svobod v tom, že jsou nezcizitelná a všeobecně platná (než tomu bylo například v novověku, kde byla chápána jako přirozená) – což je Trojanova a Hejdánkova odpověď na otázku, zda jsou lidská práva přirozená: lidská práva jsou spíše univerzálně platná – než přirozená. Tuto tezi o nezcizitelnosti a platnosti lidských práv však současně provází otázka týkající se jejich legitimacy: jakým způsobem máme hájit práva, která stojí nad námi všemi a která se současně stávají v zásadě podmínkou našich životů – aniž bychom využili jejich zakotvenost v přirozenosti či v rozumu? Podle Hejdánka, jak už bylo řečeno výše, tato práva (za pomoci inspirace v Rádlově myšlení) vlastní nás jakožto podmínky našich životů, nikoli naopak.²¹⁴

Oba myslitelé, Hejdánek i Trojan, proto dochází k úsudku, že jádro základních lidských práv a svobod má spočívat v něčem, „co k člověku bytostně patří, co k němu „přichází“ a na co by měl reagovat či odpovídat“.²¹⁵

Lidská práva máme chápat jako východisko, na kterém stojí naše myšlenky i veškerá vymezení – což znamená, že se máme vyhnout jak systému právního subjektivismu, tak právnímu pozitivismu. Stále zde totiž platí výše vysvětlený princip, podle něhož je zde určitá forma práva, do které se rodíme; z tohoto principu následně odvozujeme tvrzení, že základní

Ladislav. O potřebě nového filosofického založení myšlenky lidských práv. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Lidská práva a filosofický problém „humanismu“* [online]. Cyklus přednášek, 2000-2001 [cit. 9.3.2020]. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1001097>

²¹⁰ HEJDÁNEK, Ladislav. O potřebě nového filosofického založení myšlenky lidských práv. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Lidská práva a filosofický problém „humanismu“* [online]. Cyklus přednášek, 2000-2001 [cit. 9.3.2020]. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1001097>

²¹¹ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva a budoucnost. *Reflexe* [online]. 2016, č. 50, s. 11-18 [cit. 29.1.2020]. Dostupný z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_50/Lidska_prava_a_budoucnost.html

²¹² HAVLÍČEK, Aleš. Jsou lidská práva přirozená? *Reflexe* [online]. 2014, 47, s. 131–137 [cit. 29.1.2020]. Dostupný z: https://www.reflexe.cz/Reflexe_47/Jsou_lidska_prava_prirozena.html

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva v pojetí Ladislava Hejdánka a Jakuba Trojana, s. 213.

lidská práva a svobody nemohou být založeny na naší přirozenosti, stejně jako skutečnost, že je nenabýváme narozením.²¹⁶

K myšlence ideje přirozených práv se kriticky stavěla i Božena Komárková. Důvodem jejího postoje bylo to, že pro ni tato práva představovala zejména projev „filosofické reflexe již přítomné sociální skutečnosti té které společnosti“²¹⁷. (Což je pro ni vysvětlením toho, proč je napříč dějinami hned několik pochopení přirozených práv.²¹⁸)

Podobně jako Trojan s Hejdánkem, ani ona neviděla nic, čím by přirozená práva představovala zajištění pro účinnost a závaznost lidských práv a svobod. Tato práva jsou součástí právního systému, který zajišťuje jejich platnost.²¹⁹ Na druhou stranu je ale možné, že její odmítnutí myšlenky přirozeného práva pramenilo z toho, jak poznamenal Ivo Cerman, že tento „typ“ práva Komárková vnímala „mylně jako hodnotu odvozenou z toho, jaký je člověk ve své přirozenosti“²²⁰, nikoli jako to, co člověk nabývá svým narozením.

Odpověď na původní otázku, zda, případně do jaké míry, jsou lidská práva přirozená, je jednoznačně záporná. Přirozená práva všichni tři myslitelé odmítají, i když je k tomuto závěru vedly odlišné argumenty nebo si pod pojmem „přirozenost“ představovali něco jiného.

V době osvícenství myslitelé často zdůrazňovali, že lidská práva lidé nabývají svým narozením. Avšak Komárková, Trojan i Hejdánek se ve svých teoriích snažili zakotvit lidská

²¹⁶ HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva v pojetí Ladislava Hejdánka a Jakuba Trojana, s. 213.

²¹⁷ KEŘKOVSKÝ, Pavel. *Řeč filosofické a biblické reflexe: problém spravedlnosti a lidských práv v díle Boženy Komárkové*, s. 333.

²¹⁸ Tamtéž, s. 333.

²¹⁹ KOMÁRKOVÁ, Božena. Svoboda a právo přirozené. Původní zdroj se mi nepodařilo dohledat. Takto ji cituje Hejdánek, dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/Archive/CardFile?letter=P&title=P%C5%99irozen%C3%A9%20pr%C3%A1vo>

²²⁰ CERMAN, Ivo. Božena Komárková – odboj, dissent a lidská práva, s. 36.

práva v něčem silnějším než je toto tvrzení. V něčem hlubším, nijak nezpochybnitelném. Spíše než na upevnění lidských práv v přirozenosti člověka se soustředili na jejich nezczitelnost, platnost pro všechny lidské bytosti bez jakýchkoli výjimek.

4.3 ... je v lidských právech zásadní pojetí „pravdy“?

S ideou lidských práv souvisí hned několik důležitých a zásadních termínů; není pochyb o tom, že jedním z nich je i „pravda“, která se hrála důležitou roli v pojetích všech představených myslitelů.

V pojetí pravdy navazuje Jakub S. Trojan na myšlenku mistra Jana Husa. (Stejně rozhodnutí ostatně učinili další čeští myslitelé, například Karel Havlíček Borovský či Tomáš G. Masaryk.) Podle jeho přesvědčení je to totiž pravda, co stojí v základu ideje lidských práv a svobod; v podstatě se dá dokonce říci, že ukotvení v pravdě je mnohem hlubší než v přirozenosti člověka.

Pravda v Trojanově koncepci představovala nikoli pravdivostní hodnotu nějakého výroku, ale určitou duchovní moc, která proniká do celého našeho života, do všech jeho aspektů. Pravda tak stojí výše než cokoli jiného – což znamená, že se nevztahuje jen na duchovní svět, ale i na ten „náš“, materiální.

Na tomto místě je vidět určitá spojitost s Komárkovou. Komárková upozorňovala na to, že lidé často nevnímají tento „náš“ svět jako přípravu na život posmrtný, který je v zásadě naším cílem. Úkolem každého jedince je proto řídit se vírou a jednat tak, aby jeho duše mohla být spasena. S touto tezí Trojan jistě souhlasí – ačkoli víra jako taková v tomto ohledu nehraje podle něj tak zásadní roli. Naše jednání má být v podstatě v souladu spolu s pravdou – abychom mohli naše duše spasit. Přesto – na rozdíl od pojetí Komárkové – není nutné, aby každý člověk, který tak jedná a řídí se podle toho, vůbec vyznával náboženskou víru, případně aby se jednalo o víru křesťanskou. I člověk, který nesplňuje Komárkové kritérium, aby vyznával křesťanskou víru, může být dle Trojana spasen.

Pravda, která představuje základ pro ideu lidských práv, tak protkává dle Trojanova úsudku celý život. Pojem „pravdy“ byl ovšem významný i pro pojetí ideje lidských práv Boženy Komárkové: v její koncepci je úzce propojen s pochopením spravedlnosti a odpovědnosti.

U Komárkové šlo o to, že lidská práva mají vést k pravdě – pod kterou si ona sama představovala především spravedlnost. Tyto dva pojmy v její koncepci v zásadě splývaly – v porovnání s Trojanem, který je jasně rozlišoval. Na druhou stranu, oba dva, Komárková i Trojan, byli přesvědčení, že pravda a spravedlnost stojí výše než cokoli jiného.²²¹

Podobně jako v celé teorii Komárkové se i zde projevil její teologický přístup: podmínkou k tomu, abychom dosáhli pravdy a mohli spravedlnost vykonávat, je kladný vztah k Bohu. Celé její pojetí pravdy/spravedlnosti tak dostalo náboženskou – a nikoli právní – hodnotu.²²² A podmínkou, abychom pravdy mohli dosáhnout, je svoboda.²²³

Jinak řečeno, jde o to, že v jejím konceptu nám svoboda, která tvoří jádro lidských práv, umožňuje docílit pravdy, ke které mají tato práva vést.²²⁴ Lidská práva jsou tak úzce propojena jak s pravdou, tak se svobodou.

Pravda tak sehrála v konceptech Trojana i Komárkové zásadní roli, i když v každé teorii jiným způsobem: v prvním případě stojí pravda v kořenech lidských práv, v případě druhém mají lidská práva k pravdě (stejně jako ke spravedlnosti) vést.

Troufám si říci, že mezi oběma představenými názory stojí v tomto ohledu Hejdánkovo tvrzení – a to i přes skutečnost, že na rozdíl od něj Trojan i Komárková k celé problematice ideje lidských práv přistupovali teologickým způsobem.

Pravda patří mezi termíny, které zastávaly zásadní pozici v Hejdánkově myšlení, proto se jí věnoval velmi podrobně – a není proto překvapivé, že ji využil i ve své koncepci ideje lidských práv. Podle něj totiž v podstatě základní lidská práva a svobody směřují k tomu, aby se mohla pravda „dostat ke slovu“; stejný názor zastávala i Komárková. Vzápětí k tomu ale Hejdánek dodal, že pravda je všudypřítomná, doprovází nás a stojí nad námi, nad právem jako takovým; stejně jako tomu bylo v případě Jakuba S. Trojana.

Pravda v Hejdánkově koncepci musí být neustále ve stavu přicházení – stojí nad námi všemi a projevuje se skrze rozum. Její stále se měnící forma ovšem znamená, že má vazbu na budoucnost, je něčím, co teprve nastane – stejně jako je tomu i v jeho pojetí práva.

²²¹ PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka, s. 170.

²²² Je jasně patrné to, že se Komárková v této části značně inspirovala Augustinem.

²²³ KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*, s. 38.

²²⁴ PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka, s. 170.

Ačkoli každý ze jmenovaných myslitelů k tomu měl jiné důvody a argumenty, pro všechny z nich byla pravda zásadní, neopomenutelná ve všech teoriích zdůvodnění ideje lidských práv. Komárková, Trojan i Hejdánek ji vnímali jako něco víc; v jejich koncepcích nepředstavovala jenom pravdivostní hodnotu nějakého tvrzení – neboť to, že nějakou větu uznáme za pravdivou, ještě neznamená, že s pravdou splývá, že to je pravda samotná.

Jak shodně tvrdili Hejdánek a Trojan, pravda je všudypřítomná, projevuje se v každém našem činu, postoji, tvrzení. Je to něco, co překračuje samotné jsoucno.

Stejně tak se všichni tři myslitelé v podstatě shodli na tom, že je chybné považovat pravdu za náš „majetek“, za něco, co vlastníme, respektive můžeme vůbec vlastnit. Stejně jako je chybné považovat pravdu za něco, co je momentálně přítomné – je to něco, co je pořád ve stavu dění, předcházení, v zásadě neustále v pohybu (což je důvod, proč ji nemůžeme sloučit s nějakým tvrzením).

Zdůvodnění ideje lidských práv je bez přispění pravdy²²⁵ (v jakékoli formě) těžko myslitelné. Svým způsobem totiž pravda protíná celou tuto ideu – pravda je něčím, co stojí nad námi, ať už v podobě cíle lidských práv či jako jejich podmínka, která nás provází, ať už v křesťanském smyslu jako duchovní moc Království nebeského nebo jenom jako vyšší cíl, jehož úkolem je zajistit, aby „ke slovu“ dostala ta pravá stanoviska a hodnoty, o kterých byla francouzská *Deklarace práv člověka a občana*: svoboda, rovnost a bratrství.

²²⁵ Jak bylo zmíněno v první kapitole, mezi první a nejsilnější protivníky lidských práv patřil katolicismus. Je ovšem zajímavé, že katolicismus proti myšlence lidských práv stavěl „právo na pravdu“; právě pravdě katolíci přikládali větší hodnotu než svobodě. „Smyslem svobody totiž nebylo nic jiného než dojit k pravdě.“ In: BAROŠ, Jiří a Pavel DUFEK. *Filosofické prameny lidských práv*. In: DUFEK, Pavel a Hubert SMEKAL, ed. *Lidská práva v mezinárodní politice*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 27. Na druhou stranu, všem představeným myslitelům šlo právě o pravdu, o to, že pravda stojí v základě lidských práv, o to, že pravda stojí nejvýš, respektive o to, že k pravdě mají lidská práva a svobody vést. Argument katolicismu proti ideji lidských práv je proto značně podobný myšlenkám, které Komárková, Trojan a Hejdánek představili ve svých koncepcích „na podporu“ zdůvodnění lidských práv.

4.4 ... jsou lidská práva propojena se spravedlností a odpovědností?

Spravedlnost je etická norma, jejíž definice závisí na okolnostech; právní pojem, který znamená být ve shodě se zákony a v podstatě představuje kritérium právního systému. A přece jen je odpověď na otázku, jaký je vztah mezi spravedlností a právem, nejasná a troufám si říci i proměnlivá. Jde o to, že spravedlnost nejde jednoznačně definovat. Jasným důkazem je *Ústava*, ve které Platón položil otázku „co je to spravedlnost?“ a následně v dialogu představil hned několik možných definic.²²⁶ Spravedlnost tak představuje relativní pojem, který je hledán spíše v morálce lidí než v právním systému; je třeba ho definovat vzhledem k okolnostem.

Odpovědnost je etická zásada spojená s důsledky našeho jednání; právní systém, který ovlivňuje jednání společnosti – neboť jeho prostřednictvím se lidé v podstatě za něco zaručují.

Oba představené pojmy výrazně ovlivnily celou společnost napříč dějinami – na poli etickém i právním; oba jsou nezbytné pro její fungování a svou zásadní roli sehrály i v ideji lidských práv.

Oba pojmy jsou v této problematice silně provázané – jak dokázala první představená myslitelka této diplomové práce, Božena Komárková: Idea lidských práv, jakožto předpokladů našeho života, v jejím podání není jenom o tom, aby byla lidem dopřána svoboda. Cíl ideje lidských práv viděla ve snaze dosáhnout na jedné straně pravdy/spravedlnosti – a na straně druhé přijmout odpovědnost za své chování a činy, které ze svobody, jež nám lidská práva zaručují, vychází.

Jak bylo řečeno v předchozí podkapitole, pod pravdou viděla Komárková zejména spravedlnost. Pokud jde o druhý termín, odpovědnost, ten se dle ní (stejně jako dle Trojana) projevuje na dvou úrovních: na jedné straně ve vztahu mezi člověkem a Bohem, na straně druhé ve vztahu mezi člověkem a dalšími lidskými bytostmi.²²⁷

²²⁶ Například „Že spravedlivé jest dávatí každému, co jsme mu dlužni; (...).“ In: PLATÓN. *Ústava*. Praha: Oikoymenh, 2001. 331e. Dále „Já tvrdím, že spravedlivé není nic jiného, než co jest silnějšímu prospěšné.“ In: Tamtéž, 338c. Nebo „To prý jest původ a podstata spravedlnosti, jež jest uprostřed mezi nejlepším stavem, beztrestným pácháním křivdy, a nejhorším, jestliže kdo snášeje bezprávi nemůže se pomstíti.“ In: Tamtéž, 359a.

²²⁷ V tomto ohledu je zřetelné, že se Komárková opět opírala o Augustina a jeho obci Boží a pozemskou.

Je tedy zřejmé, že svoboda, kterou nám věnoval Bůh a kterou lidská práva zaručují, je u Komárkové s odpovědností velmi úzce spjata – stejně jako je propojena se spravedlností (pravdou), ke které mají naše činy vést. Není proto pochyb o tom, že spolu všechny jmenované pojmy, spravedlnost, odpovědnost, svoboda, lidská práva, pravda, v teorii Komárkové úzce souvisí a navazují na sebe:

- Lidská práva a svobody mají vést k pravdě.
- Pravdou Komárková označovala spravedlnost.
 - > Lidská práva a svobody mají vést ke spravedlnosti.
- Lidská práva nám zaručují svobodnu, svobodné jednání.
- Podmínkou svobodného jednání je odpovědnost.
 - > Lidská práva mají být o odpovědnosti.

Výsledkem je to, že svoboda, kterou nám lidská práva zaručují, má vést k pravdě/spravedlnosti – stejně jako k odpovědnosti za naše činy. Jisté spojení ale existuje i mezi odpovědností a pravdou/spravedlností: myšlenka odpovědnosti je totiž postavena v zásadě na tom, aby se každý jedinec ze své vlastní vůle podřídil pravdě.

Všechny představené pojmy jsou tak v koncepci Komárkové úzce propojeny a všechny mají v ideji základních práv zásadní roli – neboť jejich propojení vede v pojetí Komárkové k základním lidským právům a svobodám.

Stejně jako Božena Komárková přistupuje k problému odpovědnosti i Jakub S. Trojan teologickým způsobem – na rozdíl od ní se ale více zaměřuje především na etickou a nikoli právní stránku odpovědnosti.

Stejně jako Komárková i Trojan vychází ze svobody všech lidských bytostí – vždyť svobodu nám dal samotný Ježíš. Svoboda s sebou ale přináší jeden důležitý problém: nejen, že neseme odpovědnost za své činy, ale musíme ve svém svobodném jednání brát také ohledy na druhé. Svoboda, která nám byla darována, tak není neomezená – má hranice v podobě životů druhých jedinců. Odpovědné jednání vůči ostatním lidským bytostem je ale pouze jednou stranou tohoto pojmu; stejně jako Komárková i Trojan upozorňuje na další rovinu odpovědnosti: na odpovědnost ve vztahu mezi jedincem a Bohem.²²⁸

Vzhledem k tomu, že Bůh stvořil člověka sobě podobnému, člověk, tj. každý tvor jakožto představitel svého rodu, svým způsobem zastává zde na Zemi svého Stvořitele.²²⁹ Ovšem být zastáncem Božího učení není snadné; jasným příkladem jsou proroci²³⁰ – neporozumění, kterým se jim dostalo, které často končilo jejich smrtí. I přes to, že dotyční věděli, co se jim může stát a jaké reakce ve svém okolí svým jednáním vyvolají, rozhodli se v kontextu s lidskými právy a jejich problematikou ujmout se odpovědnosti za prospěch společnosti; neboť tento prospěch vykládají a chápou jako uznání práva a spravedlnosti.²³¹

Celkově se proto dá říci, že „definice“ odpovědnosti se v Trojanově pojetí takřka shoduje s pojetím Boženy Komárkové. A stejně tak se oba shodují v tom, že spravedlnost je něčím víc než jen lidské právo – stejně jako pravda.

Všechny příslušné zákony a paragrafy, které stát vydá, mají být dle Trojanova přesvědčení se spravedlností v souladu – je nemyslitelné, aby bylo možné jedno bez druhého. „Nad všemi právními předpisy, paragrafy je nutno se ptát, zda odpovídají spravedlnosti.“²³² Prostřednictvím tohoto faktu proto můžeme vidět situace, kdy se spravedlnost dostává do konfrontace se zákony; vzhledem k tomu, že spravedlnost má mnohem větší hodnotu než zákony a právo, v podstatě je spravedlnost mírou všem zákonům.

²²⁸ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 244.

²²⁹ Tamtéž, s. 20.

²³⁰ K roli proroků se vyjádřila i Božena Komárková, neboť to jsou právě oni, u kterých vidí první záblesky svobody; další, koho v této souvislosti zmínila, jsou apoštolové. Všichni zmínění příkládají váhu slovům Božím, nikoli králům či lidem, kteří Boží slova zprostředkovávají. In: ŠIMSA, Martin. *Lidská práva a demokratické revoluce*. In: HAVLÍČEK, Aleš a Jiří CHOTAŠ. *Lidská práva: jejich zdůvodnění a závaznost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem, 2016, s. 158.

²³¹ TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 21-22.

²³² TROJAN, Jakub S. *Psané právo a spravedlnost*. In: TROJAN, Jakub S. *Spravedlnost povznáší národ: bilance theologa uprostřed 90. let*. Benešov: Eman, 2002, s. 174.

Trojan zde navíc představuje dvě pojetí spravedlnosti: v prvním případě jde o koncept, podle něhož každý dostane to, co mu patří, ve druhém případě se jedná o protestantskou definici, která chápe spravedlnost zejména jako naplnění života (zaměřuje se na jeho kvalitu); značně se tak odlišuje od prvního konceptu spravedlnosti.²³³

Je tedy zřejmé, že idea lidských práv a svobod je i v Trojanově pojetí úzce spjata s odpovědností a spravedlností – neboť odpovědnost vede ke spravedlnosti.

Oba dva, Komárková i Trojan, napříč celou svou teorií o ideji lidských práv a jejího zdůvodnění používají jako argument posmrtný život a spasení duše. Máme se chovat v podstatě v souladu s Bohem, s tím, co káže – podle Komárkové je nutné, aby člověk vyznával křesťanskou víru, v Trojanově pojetí nikoli. Jejich náboženská víra se projevuje napříč celou jejich teorií, včetně spravedlnosti a odpovědnosti. Pokud jde ale o posledního myslitele této diplomové práce, Ladislava Hejdánka, není jistě nijak překvapivé, že vzhledem k jeho kritickému postoji ke křesťanství nezahrnuje náboženskou víru ani žádné její aspekty ani do svého pojetí spravedlnosti, odpovědnosti a lidských práv.

Stejně jako tomu bylo i u předchozích myslitelů, ani on nezpochybňuje návaznost mezi svobodou a odpovědností. Podle něj se totiž člověk stává svobodný právě ve chvíli, kdy na sebe přebírá určitou odpovědnost. Ovšem to, zda odpovědnost za své činy přijmout či do jaké míry, je podle Hejdánka otázkou pro každého člověka. A odpověď závisí pouze na rozhodnutí každého jedince.

V tomto bodě je vidět určitá paralela s předchozími představenými teorií. Pro věřícího – podle Komárkové – je přijetí odpovědnosti v podstatě automatické, patří to ke křesťanství. Problém nastává ve chvíli, kdy člověk žádné náboženské vyznání nemá. Trojan Komárkové první část jejího tvrzení nevyvrací; on sám dává na náboženskou víru důraz. Jak už ale bylo zmíněno, jednat v souladu s Bohem dokáže i nevěřící.

²³³ TROJAN, Jakub S. Hodnota spravedlnosti v křesťanské teologii, s. 62- 63.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se snažila vyložit ideu lidských práv v podání tří českých myslitelů a osvětlit způsoby jejího zdůvodnění. Ukázala jsem, že každý z představených myslitelů k této problematice přistupoval jiným způsobem. S jinými argumenty. Božena Komárková a Jakub S. Trojan zvolili přístup teologický, Hejdánek čistě filosofický. Výklad jejich koncepcí mi současně poskytl i výchozí bod pro zodpovězení takových otázek, jako je míra vlivu křesťanství na lidská práva nebo (ne)přirozenost lidských práv. A jak ukázala poslední kapitola, jejímž obsahem jsou odpovědi na tyto otázky, i přes jasné odlišné postoje a úvahy spojené s tímto tématem je mezi těmito českými mysliteli vidět určitá paralela, spojitost mezi jejich koncepty.

Komárková se ve svém konceptu soustředila pouze na zdůvodnění lidských práv z hlediska historicko-teologického; brala v úvahu to, jak by se křesťané měli chovat k druhým, jak by měli jednat, aby došli ke spasení, a tak podobně. Ale stále se dívala skrze křesťanství; nijak nebrala v úvahu sekulární pohled na lidská práva, jeho způsob zdůvodnění.

Celkově tím chci říci, že zdůvodnění lidských práv má v jejím podání význam jenom tehdy, pokud člověk vyznává křesťanskou víru. Ačkoli se nikde přímo viditelně neopírala o *Bibli*, dává její koncept smysl – její způsob uvažování a argumentování je spořádaný, je vybudován na pečlivém prozkoumání dějin. Avšak v případě člověka, který není náboženského vyznání, ztrácí její způsob zdůvodnění svým způsobem účel.

Tomuto nedostatku už se vyvaroval Jakub S. Trojan, který navázal na její přístup a který vzal ve své úvaze ohled jak člověka křesťanské víry, tak člověka bez vyznání. Svou teorii se snažil postavit přímo na impulsech, jež nám dal *Starý a Nový zákon*.

Ladislav Hejdánek k celému problému přistupoval na rozdíl od Komárkové a Trojana čistě filosofickým způsobem. Pravda, ze které ve svém konceptu ideje lidských práv vychází, je jedním ze základních kamenů celé jeho filosofie.

V poslední části jsem se snažila postavit teorie všech tří myslitelů vedle sebe a porovnat je. A celkově lze konstatovat, že ačkoli byl jejich přístup v mnoha ohledech odlišný, stejně jako se

myslitelé rozcházeli v určitých myšlenkách k danému tématu, výsledky jejich práce se dle mého názoru až tak nerozcházely:

Všichni tři uznali, že křesťanství bylo pro ideu lidských práv a její vývoj nesmírným přínosem – ačkoli se ne všichni stavěli ke křesťanské víře příznivě. Všichni tři odmítli myšlenku lidských práv jakožto přirozených – i když je k tomu vedly jiné důvody. Ve všech třech konceptech můžeme vidět silnou provázanost mezi svobodou, zodpovědností, pravdou či spravedlností.

Seznam použité literatury a pramenů

BAROŠ, Jiří a Pavel DUFEK. Filosofické prameny lidských práv. In: DUFEK, Pavel a Hubert SMEKAL, ed. *Lidská práva v mezinárodní politice*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 27-56. ISBN 978-80-7478-720-1. Dostupný z:

https://is.muni.cz/www/pdufek/Papers/Filosoficke_prameny.pdf

BEDNÁŘ, Miloslav. *Spravedlnost, demokracie a česká filosofie politiky: úvahy nad proměnou hodnot po roce 1989*. Olomouc: Votobia, 1998. ISBN 80-7198-352-7.

Bible: překlad 21. století. Praha: Biblion, 2009. ISBN 978-80-87282-01-4.

BUDKOVÁ, Lenka. Srovnání pojetí lidských práv mezinárodních institucí a katolické církve - Díl I. *Distance: revue pro kritické myšlení* [online]. 2005, č. 4. [cit. 28.1.2020]. ISSN 1212-7833. Dostupný z: <http://www.distance.cz/rocnik-2005/4-cislo/srovnani-pojeti-lidskych-prav-mezinarodnich-instituci-a-katolicke-cirkve---dil-i>

BUDKOVÁ, Lenka. Srovnání pojetí lidských práv mezinárodních institucí a katolické církve – Závěr. *Distance: revue pro kritické myšlení* [online]. 2006, č. 1. [cit. 28.1.2020]. ISSN 1212-7833. Dostupný z: <http://www.distance.cz/rocnik-2006/1-cislo/srovnani-pojeti-lidskych-prav-mezinarodnich-instituci-a-katolicke-cirkve---zaver>

CERMAN, Ivo. Božena Komárková - odboj, disent a lidská práva. *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů* [online]. 2013, roč. 7, č. 4, s. 27-39 [cit. 19.12.2018]. ISSN 1802-8241. Dostupný z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1304/027-039.pdf>

FUNDA, Otakar Antoň. *Víra bez náboženství*. Praha: Prvokruh, 1994. ISBN 80-901470-1-8.

HAVLÍČEK, Aleš. Jsou lidská práva přirozená? *Reflexe* [online]. 2014, č. 47, s. 131–137 [cit. 28.11. 2018]. ISSN 0862-6901. Dostupný z:

https://www.reflexe.cz/Reflexe_47/Jsou_lidska_prava_prirozena.html

HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva a budoucnost. *Reflexe* [online]. 2016, č. 50, s. 11-18 [cit. 29.1.2020]. ISSN 0862-6901. Dostupný z:

https://www.reflexe.cz/Reflexe_50/Lidska_prava_a_budoucnost.html

- HAVLÍČEK, Aleš. Lidská práva v pojetí Ladislava Hejdánka a Jakuba Trojana. In: HAVLÍČEK, Aleš, ed. *Lidská a přirozená práva v dějinách*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 201-213. ISBN 978-80-7414-620-6.
- HAVLÍČEK, Aleš. Občanská, lidská a přirozená práva. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEK, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 61-72. ISBN 978-80-7414-735-7.
- HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda a odpovědnost. In: HAVLÍČEK, Aleš a Lubomír KRBEK, ed. *Hodnoty, stát a společnost*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2014, s. 46-60. ISBN 978-80-7414-735-7.
- HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda a odpovědnost u Hejdánka a Patočky. *Rozmluvy* [online]. [cit. 12.3.2020]. Dostupný z: <https://rozmluvy.cz/spolecna-temata/svoboda-a-odpovednost/svoboda-a-odpovednost-u-hejdanka-a-patocky-a-havlicek/>
- HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 2. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy přáteli*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, s. 18-23. ISBN 80-85241-10-2.
- HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 12. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy přáteli*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, s. 74-79. ISBN 80-85241-10-2.
- HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 17. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy přáteli*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, s. 105-110. ISBN 80-85241-10-2.
- HEJDÁNEK, Ladislav. Dopis č. 19. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Dopisy přáteli*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, s. 117-122. ISBN 80-85241-10-2.
- HEJDÁNEK, Ladislav. Existují „přirozená“ práva? *Tvář*. 1969, č. 3, příloha, str. VII—VIII. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1006643>
- HEJDÁNEK, Ladislav. Filosof a politická odpovědnost. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Havel je uhlík: filosof a politická odpovědnost*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009, s. 13-26. ISBN 978-80-903518-7-5.
- HEJDÁNEK, Ladislav. Ještě křesťanství a náboženství. *Kostnické jiskry*. 1966, č. 21. ISSN 0139-505X. Dostupný z: <https://www.hejdanek.eu/File/Show/1004914>

- HEJDÁNEK, Ladislav. Lidská práva a filosofie. *Křesťanská revue*. 1998, č. 6, roč. 65, str. 148—153. ISSN 0023-4613. Dostupný z: <https://www.hejdaneek.eu/File/Show/1008998>
- HEJDÁNEK, Ladislav. Lidská práva, budoucnost Evropy a jedna česká tradice. *Reflexe*. 1990, č. 4, s. 9.1—9. ISSN 0862-6901. Dostupný z: <https://www.hejdaneek.eu/File/Show/1006682>
- HEJDÁNEK, Ladislav. O potřebě nového filosofického založení myšlenky lidských práv. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Lidská práva a filosofický problém „humanismu“* [online]. Cyklus přednášek, 2000-2001 [cit. 9.3.2020]. Dostupný z: <https://www.hejdaneek.eu/File/Show/1001097>
- HEJDÁNEK, Ladislav. Potřebujeme novináře, kteří začnou dělat věci jinak... [rozhovor]. *Lidové noviny*, 21.03.1998, č. 12, s. II–III. Dostupný z: <https://www.hejdaneek.eu/File/Show/1005612>
- HEJDÁNEK, Ladislav. Svoboda a myšlenka lidských práv. In: HEJDÁNEK, Ladislav. *Havel je uhlík: filosof a politická odpovědnost*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009, s. 27-35. ISBN 978-80-903518-7-5.
- HEJDUK, Tomáš. Realismus Ladislava Hejdánka. In: KOHÁK, Erazim a Jakub TRNKA, ed. *Hledání české filosofie: soubor studií*. Praha: Filosofia, 2012, s. 271-285. ISBN 978-80-7007-388-9.
- JELLINEK, Georg. The Declaration of the Rights of Man and of Citizens: A Contribution to Modern Constitutional History. *Online Library of Liberty* [online]. 2004 [cit. 01.04.2020]. Dostupné z: <https://oll.libertyfund.org/titles/jellinek-the-declaration-of-the-rights-of-man-and-of-citizens>
- KEŘKOVSKÝ, Pavel. *Řeč filosofické a biblické reflexe: problém spravedlnosti a lidských práv v díle Boženy Komárkové*. Jihlava: Mlýn, 2005. ISBN 80-86498-13-1.
- KOMÁRKOVÁ, Božena. *Božena Komárková a její hosté: eseje a rozhovory*. Heršpice: EMAN, 1991. ISBN 80-900696-0-6.
- KOMÁRKOVÁ, Božena. *Přátelství mnohých: Studentské křesťanské hnutí*. Heršpice: EMAN, 1997. ISBN 80-901854-6-0.

KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-25384-9.

KOMÁRKOVÁ, Božena. Svoboda a právo přirozené. Původní zdroj se mi nepodařilo dohledat. Takto ji cituje Hejdánek, dostupný z:

<https://www.hejdanek.eu/Archive/CardFile?letter=P&title=P%C5%99irozen%C3%A9%20pr%C3%A1vo>

KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*. Heršpice: EMAN, 1997. ISBN 80-901854-5-2.

KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *O svobodu svědomí*. Heršpice: EMAN, 1998. ISBN 80-86211-02-9.

KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Tolerance jako podmínka života*. Heršpice: EMAN, 1999. ISBN 80-86211-09-6.

KUKLÍK, Jan a Radim SELTENREICH. *Dějiny angloamerického práva*. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-87-5.

LEDERER, Jiří. Božena Komárková - život zasvěcený lidským právům. In: KOMÁRKOVÁ, Božena, Milena ŠIMSOVÁ a Jan ŠIMSA, ed. *Lidská práva*. Heršpice: EMAN, 1997. ISBN 80-901854-5-2.

MARX, Karel. K židovské otázce. In: MARX, Karel, Friedrich ENGELS a Vladimír I. LENIN. *O židovské otázce*. Praha: Svoboda, 1975.

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Dostupný z:

<https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>

NĚMEC, Václav. Existují přirozená práva? *Rozmluvy* [online]. [cit. 24.2.2020]. Dostupný z: <https://rozmluvy.cz/spolecna-temata/univerzalnost-lidskych-prav/existuji-prirozena-prava/>

PATOČKA, Jan. *Negativní platonismus*. 3., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-273-8.

PLATÓN. *Ústava*. Praha: Oikoymenh, 2001.

PRÁZNÝ, Aleš. Božena Komárková: Na cestě k osvobození člověka. In: KOHÁK, Erazim a Jakub TRNKA, ed. *Hledání české filosofie: soubor studií*. Praha: Filosofia, 2012, s. 167-176. ISBN 978-80-7007-388-9.

PRÁZNÝ, Aleš. Ladislav Hejdanek: 90 let hyperkritického filozofa. *Česká pozice* [online]. Publikováno 29.6.2005 [cit. 25.2.2020]. ISSN 1213-1385. Dostupný z: http://ceskapozice.lidovky.cz/tema/ladislav-hejdanek-90-let-hyperkritickeho-filozofa.A170511_172319_pozice-tema_lube

ŠIMÁK, Martin. Lidská práva – od historie do současnosti. *Kontakt – Časopis pro ošetřovatelství a sociální vědy ve zdraví a nemoci* [online]. Publikováno 29.6.2005, vol. VII., s. 115-120 [cit. 22.1.2020]. Dostupný z: <https://kont.zsf.jcu.cz/pdfs/knt/2005/01/22.pdf>

ŠIMSA, Martin. Lidská práva a demokratické revoluce. In: HAVLÍČEK, Aleš a Jiří CHOTAŠ. *Lidská práva: jejich zdůvodnění a závaznost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem, 2016, s. 153-165. ISBN 978-80-7561-039-3.

TROJAN, Jakub S. Co se vzrůstajícím násilím ve společnosti? *Křesťanské revue* [online]. 2017, č. 1 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/file/871/tema-Trojan-Nasili-def.doc>

TROJAN, Jakub S. Hodnota spravedlnosti v křesťanské teologii. In: TROJAN, Jakub S. *Spravedlnost povznáší národ: bilance theologa uprostřed 90. let*. Benešov: Eman, 2002, s. 62-65. ISBN 80-86211-25-8.

TROJAN, Jakub S. Husovo pojetí pravdy. *Křesťanské revue* [online]. 2015, č. 3 [cit. 25.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Husovo-pojeti-pravdy-Jakub-S-Trojan.html>

TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-044-0.

TROJAN, Jakub S. Idea lidských práv v české tradici. *Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 3 [cit. 20.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Idea-lidskych-prav-v-ceske-tradici-Jakub-S-Trojan.html>

- TROJAN, Jakub S. Ježíš a pravda. *Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 2 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/JEZIS-A-PRAVDA-Jakub-S-Trojan.html>
- TROJAN, Jakub S. Kořeny a zdroje demokracie u nás. In: TROJAN, Jakub S. *Spravedlnost povznáší národ: bilance theologa uprostřed 90. let*. Benešov: Eman, 2002, s. 37-46. ISBN 80-86211-25-8.
- TROJAN, Jakub S. Politika a odpuštění. In: TROJAN, Jakub S. *Spravedlnost povznáší národ: bilance theologa uprostřed 90. let*. Benešov: Eman, 2002, s. 164-165. ISBN 80-86211-25-8.
- TROJAN, Jakub S. Psané právo a spravedlnost. In: TROJAN, Jakub S. *Spravedlnost povznáší národ: bilance theologa uprostřed 90. let*. Benešov: Eman, 2002, s. 173. ISBN 80-86211-25-8.
- TROJAN, Jakub S. Rozhovor s Ladislavem Hejdánkem. *Křesťanská revue* [online]. 2006, č. 6 [cit. 27.2.2020]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Rozhovor-s-Ladislavem-Hejdankem.html>
- TROJAN, Jakub S. Struktura Augustinovy Civitas Dei. *Křesťanské revue* [online]. 2017, č. 2 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/file/y71/esej-Augustinova-Civitas-Dei-def.docx>
- TROJAN, Jakub S. Svoboda a spravedlnost. *Křesťanské revue* [online]. 2016, č. 2 [cit. 22.11.2019]. Dostupný z: <http://www.krestanskarevue.cz/Spravedlnost-a-svoboda-Jakub-S-Trojan.html>
- VLK, Miroslav. Evropa a křesťanství. *Teologické texty: časopis pro teologii a službu církve* [online]. Praha: Zvon, 1999, č. 5 [cit. 28.6.2020]. ISSN 0862-6944. Dostupný z: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/1999-5/Evropa-a-krestanstvi.html>